

The Elements of Issuing a Non-Payment Check Through the Court

*Majid Banaei Oskoei*¹, Seyed Hamidreza Jalali²*

1. Assistant Professor, Department of Private Law, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: banaeioskei@atu.ac.ir

2. M.A. in Private Law, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran .

Email: jalali.s.h.r@gmail.com

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.332794.1990

Received:
18 April 2022

Accepted:
11 July 2022

Published:
1 March 2023

ABSTRACT

Among the legislative measures in the law amending the issuance of checks in 1997, is the creation of a new method, in addition to guaranteeing previous performances, to receive the amount of returned checks; However, the holder of the check applies for enforcement by presenting a certificate of non-payment to the competent court, and the court, without substantive consideration and merely fulfilling some apparent conditions, this document, like other final court rulings previously Has been judged and judged and at least two stages have been considered, issues an executive order. Although the necessity of creating this special solution, in addition to guaranteeing other performances, is questionable, but benefiting from this new privilege, has several drawbacks such as: inaccurate determination of executive authority, ambiguity in the concept

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

of "holder", lack of compliance certificate The signature by the bank is the possibility of bringing the executor against without substantive proceedings, the impossibility of claiming compensation for delay in payment even if a legal condition is included in the check and a summary such as the "check amount deficit" clause, which is exceptional and may not be interpreted. Extensive has caused ambiguities in the adoption of this new strategy. In this article, in addition to the legal analysis of the mentioned article and the review of the elements of executive issuance, an attempt has been made to give a clear answer to the various ambiguities.

Keywords: Checks, pillars, document holder, enforcement, execution of judgments and courts.

Excerpted from the senior thesis entitled "Developments in guarantee of anticipated executions for non-dated checks in the check amendment law of 2017" Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements: The authors would like to thank Dr. Rasool Parvin for their cooperation in preparing and writing this research.

Author contributions:

Majid Banaei Oskoei: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision, Project administration.

Seyed Hamidreza Jalali: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Supervision, Project administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Banaei Oskoei, Majid & Seyed Hamidreza Jalali. "The Elements of Issuing a Non-payment Check Through the Court" Journal of Legal Research 21, no. 52 (March 1, 2023): 479-516.

E x t e n d e d A b s t r a c t

The usual procedure for resolving disputes is to refer to the court and to hear the lawsuit and finally issue a verdict in favor of one of the litigants. Therefore, until the verdict is finalized, a right is not assumed for one of the parties until the plaintiff demands its implementation through the court. In some cases, in order to speed up and facilitate matters, it is preferred to skip the stage of investigation and distinguishing right from wrong as an exceptional matter. But this exception is accepted when the document of a person's claim is so strong that it leaves no room for any doubts about his right. The holder of the official document as the claimant is a clear example of this right. A person who claims a right based on an official document is almost certainly entitled, and as a result, making it mandatory to prove the meaning of the official document in the court is a redundant matter. For this reason, in order to prevent fruitless lawsuits in the courts, the legislator declares in a general ruling that the contents and meanings of all official documents regarding debt and other movable property without being judged in court are valid and as a result It has the ability to be implemented to collect the claims of the owner of the document. The assumption that the holder of the official document is entitled to other privileges, such as the benefit of the request to satisfy the demand without depositing possible damages in case of filing a lawsuit. These privileges are due to the credit given by the legislator to this document.

But sometimes, the legislator prefers to give some privileges of official documents to a group of ordinary documents, in order to reduce references to the court. Commercial documents in a special sense, i.e.: bill of exchange, promissory note and check, are considered among these documents, for example, under certain conditions, they have the privilege of requesting the issuance of demand without depositing possible damages, just like an official document. Among these three documents, the check has more privileges and the right to file a criminal complaint, to benefit from the guarantee of bank executions and to issue a registered executive is specific to this ordinary document and even the holder of the official document is deprived of these privileges.

Among the measures taken by the legislator in the 1997 Check Issuance Amendment Law is the creation of a new method, in addition to guaranteeing previous executions, to collect the amount of returned checks; With this description, the holder of the check, by presenting the certificate of non-payment to the competent court, requests the issuance of an executive order, and the court, without examining the substance and merely meeting some apparent conditions, will accept this document like the other final judgments

of the courts that were previously discussed. Arbitrated and judged and at least two stages have been dealt with, he issues an executive order. Article 23 of the amended Check Issuance Law of 2017 reads as follows: "The holder of the check can, by presenting a certificate of non-payment, request the competent court to issue an executive order for the deficit of the check amount and attorney's fees according to the legal amount..." Although the necessity of creating this special solution, in addition to the guarantee of other executions, is doubtful, but benefiting from this new privilege has several drawbacks such as: not specifying the exact authority for issuing the execution, ambiguity in the concept of "holder", not mentioning the necessity of a certificate of compliance signed by the bank, It is possible to bring an executive against without substantive proceedings, the impossibility of claiming damages for late payment even in the case of including a legal condition in the check and generalizations such as the clause "check amount deduction", which considering the exceptional nature of this method and the lack of extensive interpretation, cause ambiguities. It has become innovative in adopting this solution. In this article, in addition to the legal analysis of the aforementioned article and the examination of the elements of executive issuance, it has been tried to give a clear answer to the many ambiguities.

ارکان صدور اجرائیه چک بلامحل از طریق دادگاه

مجید بنایی اسکویی*^۱، سید حمیدرضا جلالی^۲

۱. استادیار، گروه حقوق خصوصی و اقتصادی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی (ه)، تهران، ایران.

*نویسنده مسؤل Email: banaeioskei@atu.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی (ه)، تهران، ایران.

Email: jalali.s.h.r@gmail.com

چکیده:

از جمله اقدامات مقنن در قانون اصلاحی صدور چک سال ۹۷، ایجاد یک شیوه نوین، علاوه بر ضمانت اجراهای پیشین، جهت وصول وجه چک برگشتی است؛ با این وصف که دارندة چک، با ارائه گواهینامه عدم پرداخت به دادگاه صالح، تقاضای صدور اجرائیه می‌نماید و دادگاه نیز، بدون رسیدگی ماهوی و به صرف احراز برخی شرایط ظاهری، این سند را همانند سایر احکام قطعی محاکم که پیش‌تر درباره آنها داورى و قضاوت شده و دست کم دو مرحله مورد رسیدگی قرار گرفته است، دستور اجرائیه صادر می‌کند. هرچند ضرورت ایجاد این راهکار ویژه، علاوه بر ضمانت اجراهای دیگر، محل تردید است، اما بهره‌مندی از این امتیاز جدید، دارای اشکالات متعددی از قبیل: عدم تعیین دقیق مرجع صدور اجرائیه، ابهام در مفهوم «دارنده»، عدم ذکر ضرورت گواهی مطابقت امضا توسط بانک،

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند یا دسترسی آزاد هستند، مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution-Non-Commercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌کده حقوق

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2022.332794.1990

تاریخ دریافت:
۲۸ فروردین ۱۴۰۱
تاریخ پذیرش:
۲۰ تیر ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:
۱۰ اسفند ۱۴۰۱

امکان جلب مجری علیه بدون دادرسی ماهیتی، عدم امکان مطالبه خسارت تأخیر تأدیه حتی در صورت درج شرط شرعی در چک و مجمل‌گویی نظیر قید «کسری مبلغ چک»، می‌باشد که نظر به استثنایی بودن این شیوه و مآلاً عدم تفسیر موسع، موجب ابهاماتی در اتخاذ این راهکار نوین شده است. در این مقاله، سعی شده است، علاوه بر تحلیل حقوقی ماده یادشده و مآلاً بررسی ارکان صدور اجرائیه، به ابهامات متعدد موجود، پاسخ روشنی داده شود.

کلیدواژه‌ها:

چک، ارکان، دارنده سند، صدور اجرائیه، اجرای احکام و دادگاه.

برگرفته از پایان‌نامه ارشد با عنوان «تحولات ضمانت اجراهای پیش‌بینی شده برای چک بلامحل در قانون اصلاحی چک سال ۱۳۹۷»، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

سپاس‌گزاری و قدردانی:

بدین وسیله از استاد گرانقدر، جناب آقای دکتر رسول پروین، بابت همکاری در تهیه و نگارش این پژوهش سپاس‌گزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

مجید بنایی اسکویی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه.

سیدحمید رضا جلالی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

بنایی اسکویی، مجید و سیدحمیدرضا جلالی «ارکان صدور اجرائیه چک بلامحل از طریق دادگاه». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۱، ش. ۵۲ (۱۰ اسفند ۱۴۰۱): ۴۷۹-۵۱۶.

مقدمه

رویه معمول برای حل و فصل اختلافات مراجعه به دادگاه و مآلاً رسیدگی به دعوی و در نهایت صدور حکم به نفع یکی از متداعین است و لذا تا پیش از قطعی شدن رأی، حقی برای یکی از طرفین مفروض تلقی نمی‌شود تا خواهان، خواستار اجرای آن از طریق دادگاه باشد.^۱ مع الوصف در برخی موارد، ترجیح داده می‌شود تا به منظور تسریع و تسهیل امور از مرحله رسیدگی و تمیز حق از باطل به عنوان یک امر استثنایی صرف نظر گردد؛ اما این استثنا زمانی پذیرفته است که مستند دعوی شخص از چنان قوتی برخوردار باشد که جای هیچ‌گونه شک و تردیدی در ذی‌حقی وی باقی نگذارد. دارنده سند رسمی در جایگاه مدعی، مصداق بارز این ذی‌حقی محسوب می‌شود. شخصی که به موجب سند رسمی حقی را ادعا می‌کند به احتمال قریب به یقین، ذی‌حق و در نتیجه، الزامی دانستن اثبات مدلول سند رسمی در دادگاه، امری زائد و تحصیل حاصل است.^۲

به همین جهت مقنن در راستای جلوگیری از اقامه دعوی بی‌حاصل در محاکم و در یک حکم کلی اعلام می‌دارد، مفاد و مدلول کلیه اسناد رسمی راجع به دیون و سایر اموال منقول بدون آنکه در دادگاه مورد قضاوت قرار گیرد، معتبر و در نتیجه قابلیت اجرا برای وصول مطالبات صاحب سند را دارد. فرض ذی‌حق بودن دارنده سند رسمی امتیازات دیگری مانند، بهره‌مندی از درخواست تأمین خواسته بدون تودیع خسارات احتمالی در صورت اقامه دعوی را نیز به همراه دارد. این امتیازات به جهت اعتباری است که مقنن برای این سند قائل شده است.

اما برخی مواقع مقنن ترجیح می‌دهد در جهت کاهش مراجعات به دادگاه، برخی امتیازات سند رسمی را برای دسته‌ای از اسناد عادی که به لحاظ منطقی ذی‌حق بودن ذی‌نفع آنها ظاهر^۳ است، قائل شود. اسناد تجاری به معنی خاص، یعنی: برات، سفته و چک از جمله این اسناد تلقی می‌شوند که برای نمونه، تحت شرایطی از امتیاز درخواست صدور تأمین خواسته بدون تودیع خسارات احتمالی همانند سند رسمی برخوردار هستند. از میان این سه سند، چک از امتیازات بیشتری برخوردار است و گاه گوی سبقت را از

۱. «به طور معمول، حکمی که از «اعتبار امر قضاوت شده» برخوردار است، قابلیت اجرا را نیز دارد؛ چراکه راه‌های فوق‌العاده شکایت از احکام مانع اجرای آن نیست و رأی قطعی لازم‌الاجرا است.» (ناصر کاتوزیان، اعتبار امر قضاوت شده (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۲)، ۱۷.

۲. کوروش کاویانی، حقوق اسناد تجاری (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۸)، ۱۹۲.

۳. عزیزالله فهیمی و محمدرضا زند وکیلی، «بررسی مصادیق تعارض اصل و ظاهر در فقه و حقوق»، مجله دادگستری ۷۵(۷۳)(۱۳۹۰)، ۸۶.

سند رسمی نیز می‌رباید. حق اقامه شکایت کیفری، بهره‌مندی از ضمانت اجراهای بانکی و در نهایت صدور اجرائیه از طریق دادگاه، مختص این سند عادی است و حتی دارنده سند رسمی از داشتن این امتیازات محروم می‌باشد.

یکی از امتیازات مشترک سند رسمی و چک، لازم‌الاجرا بودن آنها و مآلاً امکان صدور اجرائیه ثبتی از طریق ثبت است. رویکرد مقنن در جهت اعتباردهی به چک در قالب لازم‌الاجرا تلقی کردن آن، محصول شرایط حاضر نیست و سابقه‌ای تقریباً به موازات تأسیس و استفاده از این سند دارد. اولین بار و به موجب لایحه قانونی مصوب ۱۳۳۱/۸/۲۷ چک در حکم اسناد لازم‌الاجرا تلقی و امکان صدور اجرائیه ثبتی بدون رسیدگی به ادعای مطالبه وجه سند عادی در دادگاه میسر شد و سپس در قوانین اختصاصی چک در سال‌های ۱۳۳۷ و ۱۳۴۴ و در نهایت ۱۳۵۵ این حکم تکرار و تثبیت گردید. ایده استفاده از این شیوه از حقوق فرانسه اقتباس شده است، به این ترتیب که امکان وصول وجه چک را از طریق مراجعه به مأمورین اجرا،^۴ به جای مراجعه به دادگاه، پیش‌بینی نموده است.^۵

امکان صدور اجرائیه ثبتی نیازمند شرایطی است و یکی از آنها، مطابقت امضای مندرج در چک با نمونه امضای موجود در بانک است، چه، فرض محق بودن دارنده سند، منوط به رعایت شکل ظاهری آن است و دست کم تا پیش از تأییدیه امضای صادرکننده از سوی بانک، ادعای مطالبه وجه مندرج در آن از صادرکننده بلاوجه است، هرچند علت اصلی عدم پرداخت، فقدان یا کسر موجودی نقدینگی در حساب صادرکننده یا صاحب حساب باشد. از این رو، اگر گواهینامه عدم پرداخت فاقد این تأییدیه باشد، لامحاله دارنده چک باید از طرق دیگری برای مطالبه وجه، اقدام نماید؛ اما مقنن ایرانی در قانون اصلاحی صدور چک سال ۱۳۹۷، در بدعتی غیرمنطقی بدون توجه به این شرط مهم برای صدور اجرائیه ثبتی، در شیوه ابداعی خود با ایجاد امتیاز دیگری برای دارنده چک بلامحل، گواهینامه عدم پرداخت چک را به مثابه حکم صادره از سوی دادگاه تلقی و امکان صدور اجرائیه از طریق محاکم را پیش‌بینی کرده است. در ماده ۲۳ قانون صدور چک اصلاحی سال ۱۳۹۷ چنین اشعار می‌دارد: «دارنده چک می‌تواند با ارائه گواهینامه عدم پرداخت، از دادگاه صالح صدور اجرائیه نسبت به کسری مبلغ چک و حق الوکاله وکیل طبق تعرفه قانونی را درخواست نماید...» در نتیجه این سؤال مهم مطرح است که آیا چکی که امضای آن متعلق صادرکننده نیست و در نتیجه اصالت صدور سند توسط صادرکننده از سوی بانک رد شده، از

4. Huissiers

۵. ربیعا اسکینی، حقوق تجارت تطبیقی، چک، سفته و برات در حقوق ایران، فرانسه و انگلیس (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۲)، ۲۱۹.

این طریق قابل مطالبه است؟ البته ابهامات ماده ۲۳ قانون یادشده، محدود به عدم ذکر ضرورت گواهی مطابقت امضا از سوی بانک نیست. عدم تعیین دقیق مرجع صالح برای صدور اجرائیه، ابهام در مفهوم دارنده، امکان جلب مجری علیه بدون دادرسی ماهیتی، عدم امکان مطالبه خسارت تأخیر تأدیه حتی در صورت درج شرط غیرقانونی یا غیرشرعی و مجمل‌گویی نظیر قید «کسری مبلغ چک» بدون ذکر کل مبلغ، از جمله ابهاماتی می‌باشد که بر شیوه صدور اجرائیه از طریق دادگاه افزوده است. از این رو، در این مقاله سعی شده، به این سؤالات و ابهامات پیرامون صادرکننده و مجری اجرائیه، ذی‌نفع اجرا، مجری علیه، مبلغ اجرائیه و مانند آن که در عمل، موجب بروز اختلافاتی بین قضات و وکلای دادگستری گردیده است، مورد بررسی قرار گیرد.

۱- صادرکننده و مجری اجرائیه

همان‌طور که در مقدمه مذکور افتاد، وفق ماده ۲۳ قانون صدور چک، دارنده چک بلامحل، به هنگامی که با کسر موجودی (فقدان) چک روبرو می‌شود، می‌تواند درخواست صدور اجرائیه از طریق دادگاه را برگزیند. وفق ماده یادشده، وظیفه صدور اجرائیه با دادگاه صالح و اجرای مفاد اجرائیه بر عهده «واحد اجرایی مدنی دادگستری» است.^۶

واحد اجرایی مزبور در معیت دادگاه تشکیل گردیده و از هر حیث تابع دادگاه صادرکننده اجرائیه می‌باشد.^۷ بنابراین هر آنچه در این بخش راجع به صادرکننده اجرائیه بیان می‌شود در خصوص مجری اجرائیه نیز مصداق دارد.

برخلاف ضابطه مقرر در مقررات اجرای اسناد رسمی، قانونگذار مقررات خاصی راجع به تعیین مرجع صلاحیت‌دار برای پیگیری چک بلامحل از طریق محاکم پیش‌بینی ننموده و لذا نخستین گام در باب آیین دادرسی، تعیین مرجع صالح برای رسیدگی به این نوع درخواست است. منظور از دادگاه صالح، شایستگی یا اختیاری است که به موجب قانون برای مرجع مورد اشاره پیش‌بینی شده است و بر همین مبنا نیز اگر مرجعی بدون داشتن صلاحیت، به موضوع رسیدگی کند، معتبر نبوده و اثری بر آن مترتب نخواهد بود.^۸ از این رو، ابتدا باید مرجعی که ذاتاً صالح است تعیین شده و در گام بعدی از بین مراجعی که از

۶. عبدالله شمس، اجرای احکام مدنی: قواعد عمومی، جلد ۱ (تهران: انتشارات دراک، ۱۳۹۸)، ۱۹۰.

۷. ماده ۱۹ قانون اجرای احکام مدنی: «اجرائیه به وسیله قسمت اجرای دادگاهی که آن را صادر کرده به موقع اجرا گذاشته می‌شود.»

۸. احمد متین‌دفتری، آیین دادرسی مدنی و بازرگانی، جلد اول (تهران، انتشارات مجد، ۱۳۷۸)، ۲۰۸.

نظر ذاتی صالح‌اند، مرجعی که صلاحیت نسبی (محلی) در رسیدگی به امر مورد نظر را دارد، تعیین گردد.

۱-۱- صلاحیت ذاتی

«صلاحیت ذاتی مراجع حقوقی، حق و تکلیف این مراجع با توجه به صنف، نوع و درجه آنها در رسیدگی به دعاوی و صدور رأی، به حکم قانون است.»^۹ یکی از نقاط ضعف موجود در شیوه صدور اجرائیه از طریق دادگاه، عدم شفافیت قانون در تعیین مرجع صالح می‌باشد، با این توضیح که مقنن در ماده یادشده، صرفاً به عبارت «دادگاه صالح» اکتفا نموده است و مشخص نیست که با توجه به صلاحیت استثنایی شورای حل اختلاف در رسیدگی به دعاوی مالی راجع به اموال منقول تا نصاب دویست میلیون ریال^{۱۰} و ماده ۲۹ قانون مرقوم،^{۱۱} آیا صدور اجرائیه چک با نصاب تا مبلغ معنونه، در صلاحیت شورا می‌باشد یا همچنان در صلاحیت دادگاه خواهد بود؟ به عبارت دیگر، آیا عبارت «دادگاه» در ماده ۲۳ قانون صدور چک موضوعیت دارد؟ از این رو ممکن است، دو نظر قابل طرح باشد.

۱-۱-۱- صلاحیت مطلق برای دادگاه

مراجع استثنایی، در هر صنف، مراجعی هستند که صلاحیت رسیدگی به هیچ امری را ندارند جز مواردی که به موجب قانون صریحاً در صلاحیت آنها قرار گرفته باشند. شورای حل اختلاف نیز از جمله مراجع قضایی استثنایی محسوب می‌گردد؛ بنابراین، نظر به اینکه اصل بر صلاحیت محاکم عمومی می‌باشد.^{۱۲} اگر قرار بر ایجاد صلاحیت، برای شورا در صدور اجرائیه می‌بود، مقنن باید آن را صراحتاً مقرر می‌کرد که در مانحن‌فیه، قانون مزبور، فاقد چنین مقرره‌ای می‌باشد. لذا، با عنایت به مؤخرالتصویب بودن قانون اصلاحی صدور چک سال ۹۷ نسبت به قانون شورای حل اختلاف سال ۹۴، به واقع، قانونگذار در مقام بیان و با علم و اطلاع از قلمرو صلاحیت شورای حل اختلاف، صلاحیت منحصر دادگاه برای صدور

۹. عبدالله شمس، آیین دادرسی مدنی، دوره پیشرفته، جلد ۱ (تهران: انتشارات دراک، ۱۳۸۹)، ۳۶۲.

۱۰. بند الف ماده ۹ قانون شوراهای حل اختلاف مصوب ۱۳۹۴/۰۸/۱۰.

۱۱. ماده ۲۹ قانون شوراهای حل اختلاف مصوب ۱۳۹۴/۰۸/۱۰: «اجرای آرای قطعی در امور مدنی به درخواست ذی‌نفع و با دستور قاضی شورا پس از صدور برگه اجرائیه مطابق مقررات مربوط به اجرای احکام مدنی و اجرای احکام قطعی در امور کیفری طبق مقررات آیین دادرسی کیفری توسط قاضی واحد اجرای احکام شورای حل اختلاف محل به عمل می‌آید.» تبصره - گزارش‌های اصلاحی تنظیم شده توسط شورای حل اختلاف به دستور قاضی شورا توسط واحد اجرای احکام شورای حل اختلاف اجرا می‌شود.»، (ب.ن: روزنامه رسمی شماره ۲۰۶۵۲ مورخ ۱۳۹۸/۱۱/۰۷).

۱۲. عبدالله شمس، آیین دادرسی مدنی، دوره پیشرفته، پیشین، ۷۶ - ۷۹، ۳۶۳.

اجرائیه را پیش‌بینی کرده است،^{۱۳} از این رو، لفظ «دادگاه» در ماده مرقوم، موضوعیت داشته و مآلاً دارندۀ چک برگشتی، حتی در صورتی که کسری مبلغ چک وفق گواهینامه عدم پرداخت کمتر از حدنصاب دویست میلیون ریال باشد، نیز، باید جهت اخذ دستور اجرا و صدور اجرائیه به «دادگاه صالح» مراجعه نماید.^{۱۴} به علاوه، نظر به اینکه صلاحیت شوراهای حل اختلاف در مقایسه با دادگاه، استثنایی است، در موضع شک و تردید، اصل بر عدم صلاحیت مرجع یاد شده است.

در نتیجه، اجرای احکام شوراهای حل اختلاف، صلاحیت صدور اجرائیه مطابق ماده ۲۳ قانونی اصلاحی ۹۷ را ندارند، چراکه برابر ماده ۲۹ قانون شوراهای حل اختلاف، این شورا صرفاً مجاز به اجرای حکم یا گزارش اصلاحی می‌باشد و مواردی از قبیل رأی داور، رأی هیأت‌های تشخیص و حل اختلاف اداره کار و نیز گواهینامه عدم پرداخت چک ولو اینکه مبلغ آنها کمتر از دویست میلیون ریال باشد، توسط اجرای احکام شورای حل اختلاف قابل اجرا نیست.

از این رو مطابق بند ۸ دستورالعمل ثبت درخواست «صدور اجرائیه نسبت به چک بلامحل در دفاتر خدمات الکترونیک قضایی» مورخ ۱۳۹۷/۰۹/۲۲ مرکز آمار فناوری اطلاعات قوه قضائیه خطاب به مدیران دفاتر خدمات الکترونیک قضایی کل کشور با استناد به ماده ۲۳ اصلاحی قانون صدور چک، اعلام می‌کند مرجع رسیدگی به این نوع دعاوی، دادگاه است و لذا دفاتر از ارسال به شورای حل اختلاف خودداری نمایند.

علاوه بر این، استفاده از این شیوه جدید برای چک بلامحل در کنار سایر احکام صادره توسط محاکم که دست کم در دو مرحله مورد رسیدگی ماهیتی قرار گرفته و قطعی شده است، منطقی نیست و اکتفا کردن به ظاهر چک و واگذاری آن به غیر از دادگاه به معنی خاص، حتی ممکن است، موجب بروز دعاوی دیگری نیز گردد.

۱۳. نظریه شماره ۲۶۳۳/۹۷/۷ مورخ ۱۳۹۷/۱۱/۱۰ اداره حقوقی قوه قضائیه: «نظر به اینکه قانون اصلاح قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷/۸/۲۳، نسبت به قانون شورای حل اختلاف مصوب ۱۳۹۴، مؤخر می‌باشد و قانونگذار با علم و اطلاع از حدود صلاحیت شورای یادشده در ماده ۲۳ قانون اخیرالتصویب صدور اجرائیه را به طور مطلق در صلاحیت دادگاه قرار داده است و نیز لحاظ آن که سازکار مقرر در ماده مذکور، متفاوت از بحث رسیدگی به دعاوی است که با نصاب خاصی در صلاحیت شورای حل اختلاف قرار گرفته است و با عنایت به تصریح مقنن در ماده یادشده به اجرای اجرائیه از طریق «اجرای احکام دادگستری» و اینکه شورای حل اختلاف در حال حاضر دارای واحد اجرای احکام مستقل از دادگستری می‌باشد و با عنایت به اینکه صلاحیت شورای حل اختلاف استثنایی است و در موارد شک باید به صورت مضیق تفسیر شود لذا اجرای حکم مقرر در ماده فوق‌الاشعار صرفاً از طریق دادگاه میسر است و از صلاحیت شورای حل اختلاف خارج است.»، <https://edarehoququy.eadl.ir>.

۱۴. عبدالله شمس، اجرای احکام مدنی، قواعد عمومی، پیشین، ۱۳۱-۱۳۲.

۱-۱-۲- صلاحیت شورای حل اختلاف و دادگاه

تحلیل دیگر آن است که گفته شود، قانونگذار در ماده ۲۳ قانون اصلاحی صدور چک ۱۳۹۷، کلمه دادگاه را صرف نظر از حیطة صلاحیت آن، استعمال کرده است. در توجیه این نظر می توان گفت: برخی از مواقع مقنن از لفظ مشترک استفاده می نماید و از این رو «به نظر می رسد استعمال لفظ دادگاه وارد مورد اغلب بوده و یا در معنای عام به کار رفته است.»^{۱۵}

بنابراین، عبارت «دادگاه» را باید حمل بر مسامحه نماییم و قائل به این باشیم که با توجه به تفکیک صلاحیت بین شوراهای حل اختلاف و دادگاه، اجرای مفاد گواهینامه عدم پرداخت چک تا مبلغ دویست میلیون ریال با اجرای احکام شوراهای حل اختلاف و نصاب بالاتر از آن همانند سایر دعاوی در صلاحیت دادگاه می باشد. شایان ذکر است، اگرچه که در قانون شوراهای حل اختلاف مصوب ۱۳۹۴/۰۹/۱۶ به جای لفظ «دادگاه» از لفظ «شورا» استفاده شده است اما ترکیب، وظایف و صلاحیت آنها به گونه ای است که به نظر می رسد اطلاق لفظ «دادگاه» بر آنها جایز می باشد.^{۱۶} در هر حال پاسخ به این پرسش تا حد زیادی وابسته به تعیین ماهیت شورای حل اختلاف می باشد.^{۱۷}

بنا به مراتب فوق، به نظر می رسد، از میان دو نظر مطروحه، نظر اول، یعنی تعیین دادگاه به معنی خاص، به عنوان مرجع صالح برای صدور اجرائیه با توجه به استثنایی بودن قلمرو صلاحیت شورای حل اختلاف و عدم تصریح مقنن به صلاحیت این شورا در قانون اصلاحی چک سال ۹۷، مقرون به صواب است.

۱-۲- صلاحیت محلی

پس از مشخص شدن صلاحیت ذاتی دادگاههای عمومی جهت صدور اجرائیه موضوع ماده ۲۳ قانون

۱۵. کاویانی، پیشین، ۲۰۳.

۱۶. نظریه مشورتی اداره کل تدوین قوانین مجلس شورای اسلامی: «اگرچه در قانون شوراهای حل اختلاف مصوب ۱۳۹۴/۰۹/۱۶ به جای لفظ «دادگاه» از کلمه «شورا» استفاده شد، لیکن ترکیب، وظایف و صلاحیت آنها به گونه ای است که به نظر می رسد اطلاق لفظ «دادگاه» بر آنها جایز است. از سوی دیگر با عنایت به اینکه قانونگذار عمدتاً در قانون صدور چک و سایر قوانین کلمه دادگاه را صرف نظر از حیطة صلاحیت آن استعمال کرده است، بنابراین در تفسیر کلمه دادگاه باید بانوجه به قرائن و حسب مورد آن را به دادگاه کیفی، دادگاه حقوقی و شورای حل اختلاف حمل کرد. با توجه به مراتب فوق کلمه «دادگاه» در ماده (۲۳) قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷/۰۸/۱۳ در محدوده صلاحیت های مذکور در قانون شوراهای حل اختلاف و سایر مقررات مربوط می تواند شامل شورای حل اختلاف نیز باشد.»

۱۷. در خصوص ماهیت شورای حل اختلاف نک: حسن محسنی، «جایگاه شورای حل اختلاف و طرق فوق العاده شکایت از رأی آن»، مجله حقوقی دادگستری ۹۲ (۱۳۹۴)، ۱۴۵-۱۶۵.

صدور چک، باید از بین دادگاه‌های عمومی که در سراسر ایران تشکیل گردیده‌اند، با توجه به قواعد مربوط به صلاحیت نسبی، دادگاهی که از نظر محلی صلاحیت صدور اجرائیه را دارد تعیین گردد. اگرچه بهتر بود، قانونگذار تکلیف موضوع را در خود قانون مشخص می‌نمود، اما با توجه به فقدان چنین مقرره‌ای که مسلماً از جمله نقاط ضعف و خلأهای آن محسوب می‌گردد، باید تحلیلی مناسب ارائه داد. در این میان، می‌توان از برخی مواد قانونی که در موارد مشابه مورد استفاده قرار می‌گیرد، بهره جست. مطابق ماده ۱۸۳ آئین‌نامه اجرای مفاد اسناد رسمی لازم‌الاجرا و طرز رسیدگی به شکایت از عملیات اجرایی مصوب ۱۳۸۷/۰۶/۱۱ درخواست اجرای چک از ثبت محلی به عمل می‌آید که بانک طرف حساب صادرکننده چک یعنی همان شعبه افتتاح کننده حساب جاری در آن محل واقع است. به علاوه، به موجب رأی وحدت رویه شماره ۶۸۸ هیأت عمومی دیوان عالی کشور، دادگاه محل صدور چک، محل بانک محال علیه و محل اقامت خوانده، برای طرح دعوا علیه مسؤولان چک، صالح شناخته شده‌اند.^{۱۸}

اما آیا بانک محال علیه، شعبه محل افتتاح حساب می‌باشد یا شعبه‌ای که نسبت به صدور گواهی عدم پرداخت اقدام نموده است؟ اگر ظاهر رأی مزبور مدنظر قرار گیرد، باید بگوییم بانک محال علیه همان شعبه محل افتتاح حساب است، اما با توجه به مفاد و استدلال رأی وحدت رویه شماره ۶۶۹ هیأت عمومی دیوان عالی کشور،^{۱۹} در خصوص صلاحیت محلی مراجع قضایی کیفری در رسیدگی به جرم صدور چک بلامحل در نظام یکپارچه بانکی که دادگاه محل صدور گواهی عدم پرداخت را صالح به رسیدگی اعلام نموده است، باید چنین گفت: محل ایفای تعهد به اختیار متعهدله گذاشته شده است و هر جایی که متعهدله برای واخواست^{۲۰} چک انتخاب نماید، همان محل، محل ایفای تعهد (بانک

۱۸. روزنامه رسمی شماره ۱۷۸۷۵ مورخ ۱۳۸۵/۰۴/۲۰.

۱۹. رأی وحدت رویه شماره ۶۶۹ مورخ ۱۳۸۳/۷/۲۱ هیأت عمومی دیوان عالی کشور: «در رویه متداول سیستم یکپارچه بانک‌ها، به دارنده چک اختیار داده شده است که علاوه بر شعبه افتتاح حساب، وجه آن را از سایر شعب نیز مطالبه نماید. بنابراین در صورت مراجعه دارنده چک در مهلت مقرر، به شعب دیگر و صدور گواهی عدم پرداخت از بانک مرجوع‌الیه، بزه صدور چک بلامحل محقق و دادگاه محل وقوع جرم، صالح به رسیدگی خواهد بود و به عقیده اکثریت اعضای هیأت عمومی دیوان عالی کشور رأی شعبه سی و پنجم دیوان عالی کشور که با این نظر انطباق دارد، صحیح و موافق موازین قانونی تشخیص می‌گردد. این رأی بر اساس ماده ۲۷۰ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری، برای کلیه شعب دیوان عالی کشور و دادگاه‌ها در موارد مشابه، لازم‌الاتباع می‌باشد»، (روزنامه رسمی شماره ۱۷۴۰۶ مورخ ۱۳۸۳/۰۹/۰۷).

۲۰. به موجب رأی وحدت رویه شماره ۵۳۶ هیأت عمومی دیوان عالی کشور، منتشر شده در روزنامه رسمی شماره ۱۳۳۳۱ مورخ ۱۳۶۹/۰۹/۱۵ گواهی عدم پرداخت صادره توسط بانک‌ها، به منزله واخواست چک می‌باشد. (روزنامه رسمی شماره

محال علیه) و در نتیجه یکی از ملاک‌های تعیین دادگاه صالح برای مطالبه وجه چک می‌باشد. از این رو، صلاحیت محلی دادگاه صالح به صدور اجرائیه مزبور با لحاظ رأی وحدت رویه شماره ۶۸۸ مورخ ۱۳۸۵/۰۳/۲۳ هیأت عمومی دیوان عالی کشور، هریک از دادگاه‌های محل صدور چک یا محل استقرار بانک محال علیه یا محل اقامت صادرکننده چک، تخیراً توسط دارنده چک تعیین می‌گردد.^{۲۱} هرچند امکان صدور اجرائیه از طریق دادگاه، به عنوان یک امتیاز استثنایی و منحصر به فرد برای دارنده چک و برخلاف اصول آیین دادرسی و اجرای احکام مدنی وضع شده است و جز در موارد مصرحه، نباید قلمرو آن گسترش داد، مع الوصف، نظر به تفسیر صلاحیت محلی «دادگاه صالح» از طریق تمسک به آرای فوق، باید گفت: درخواست صدور اجرائیه به دادگاهی ارسال می‌شود که چک یا گواهی عدم پرداخت در آن حوزه صادر یا خوانده در آن حوزه اقامت داشته است.^{۲۲} بر همین مبنا، متعاقب ابهامات مطروحه در خصوص صلاحیت محلی محاکم در صدور اجرائیه، اداره کل حقوقی قوه قضائیه در نظریه شماره ۷/۹۷/۲۸۵۸ مورخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۱ برای رفع این سردرگمی، بر نظر فوق تأکید کرده است.^{۲۳}

۱-۳- وضعیت حقوقی اجرائیه صادره از مرجع فاقد صلاحیت

به موجب ماده ۱۱ قانون اجرای احکام مدنی «هرگاه در صدور اجرائیه اشتباهی شده باشد دادگاه می‌تواند رأساً یا به درخواست هریک از طرفین به اقتضای مورد،^{۲۴} اجرائیه را ابطال یا تصحیح نماید...» از طرفی مقررات مربوط به صلاحیت، خصوصاً صلاحیت ذاتی، ریشه در نظم عمومی داشته و از جمله قواعد آمره محسوب می‌گردد^{۲۵} و بر اساس اصول کلی، متابعت از آن تکلیف کلیه مراجع قانونی می‌باشد. لذا

۱۳۳۳۱ مورخ ۱۳۶۹/۰۹/۱۵).

۲۱. عبدالله شمس، اجرای احکام مدنی، دوره مقدماتی، پیشین، ۱۳۲.

۲۲. بند ۹ دستورالعمل ثبت درخواست «صدور اجرائیه نسبت به چک بلامحل در دفاتر خدمات الکترونیک قضایی» به شماره ۹۰۰۰/۱۳۳۶۶/۵۵۰ مورخ ۱۳۹۷/۰۹/۲۲ مرکز آمار فناوری اطلاعات قوه قضائیه خطاب به مدیران دفاتر خدمات الکترونیک قضایی کل کشور با لحاظ اصلاحیه شماره ۹۰۰۰/۱۴۷۳۱/۵۵۰ مورخ ۱۳۹۷/۰۹/۲۷.

۲۳. نظریه شماره ۷/۹۷/۲۸۵۸ مورخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۱ اداره کل حقوقی قوه قضائیه: «با عنایت به اینکه مقنن در ماده ۲۳ قانون اصلاح قانون صدور چک (اصلاحی ۱۳۹۷/۰۸/۱۳) مرجع صدور اجرائیه موضوع این ماده را «دادگاه صالح» دانسته است به نظر می‌رسد دادگاه صالح، دادگاهی است که صالح به رسیدگی به اصل دعوا می‌باشد بنابراین، مرجع صدور اجرائیه با عنایت به مواد ۱۱ و ۱۳ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی ۱۳۷۹ و رأی وحدت رویه شماره ۶۸۸-۱۳۸۵/۳/۲۳-۱۳۸۵ هیأت عمومی دیوان عالی کشور تعیین می‌شود.»، <https://edarehoquy.eadl.ir>.

۲۴. در متن روزنامه رسمی، نشانه ویرگول «،» آورده نشده است.

۲۵. عباس کریمی، آیین دادرسی مدنی (تهران، انتشارات مجد، ۱۳۸۹)، ۲۰۶.

تخلف از آن، از موجبات ابطال اجرائیه صادره محسوب می‌گردد که رأساً یا حسب درخواست ذی‌نفع، توسط دادگاه صادرکننده اجرائیه، مورد توجه و رسیدگی قرار می‌گیرد و در واقع نوعی «تذکر» محسوب می‌گردد.^{۲۶}

بنابراین با توجه به عدم تعیین جامع و مانع مرجع صلاحیت‌دار صدور اجرائیه موضوع ماده ۲۳ قانون اصلاحی صدور چک ۱۳۹۷ و با توجه به اختلاف نظر حادث شده به شرح فوق، اولی و انطباق است که مرجع وضع قانون فوراً و بدون فوت وقت نسبت به تفسیر موارد مبهم اقدام نماید، چراکه قاطع نبودن نص قانون در خصوص موضوع می‌تواند در آینده موجبات تضییع حقوق اشخاص ذی‌نفع را از طریق تمسک مجری‌علیهم، به ادعای برحق و قانونی صدور اجرائیه توسط مرجع فاقد صلاحیت به همراه داشته باشد.

۲- ذی‌نفع اجرا

یکی از ارکان موضوع ماده ۲۳ اصلاحی، تعیین ذی‌نفع اجرا است، چراکه تنها او حق دارد، درخواست خود را تقدیم دادگاه صالح نماید. اصولاً در دعاوی مدنی، اقامه دعوی یا اجرای حکم پس از صدور یا در مانحن فیه، مجوز مطالبه وجه چک از طریق صدور اجرائیه از طریق دادگاه، منوط به اراده ذی‌نفع است و برخلاف امور کیفری، شروع و خاتمه این اجرا نیز تماماً در اختیار وی است.^{۲۷}

وفق ماده یادشده، دارنده چک به عنوان ذی‌نفع اجرا معرفی شده است بدون آنکه مشخص نماید مقصود از دارنده چیست. طبق قواعد عمومی حاکم بر اسناد تجاری، حقوق دارنده سند جز در موارد خاص، قابل انتقال قهری یا قراردادی به اشخاص غیر می‌باشد. از طرفی برای دارنده سند تجاری این حق وجود دارد که در صورت عدم تأدیه وجه، به هر یک از مسؤولین سند مراجعه و حقوق خود را مطالبه کند. همچنین، هر مسؤول نیز پس از پرداخت وجه سند و دریافت آن، چنین حقی را نسبت به هر یک از مسؤولین پیش از خود خواهد داشت تا با پرداخت توسط مدیون، چک تبدیل به لاشه گردد.

ماده ۲ قانون صدور چک در خصوص اجرا از طریق سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، تعریفی وسیع از دارنده را پذیرفته است تا جایی که قائم مقام قانونی دارنده را نیز شامل می‌شود و در مقابل، تعریف ماده ۱۱ قانون یادشده در خصوص تعقیب کیفری صادرکننده، محدودتر است و دارنده چک را

۲۶. عبدالله شمس، آیین دادرسی مدنی، دوره پیشرفته، پیشین، ۴۲۲-۴۲۷.

۲۷. مجید پوراستاد، «اصل حاکمیت دعوی اصحاب مدنی»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی ۳۸(۳)(۱۳۸۷)، ۱۲۱.

صرفاً کسی می‌داند که برای اولین بار چک را به بانک ارائه نموده است؛ اما وضعیت دارنده در ماده ۲۳ اصلاحی مبهم می‌باشد.

برابر بند ۱ دستورالعمل ثبت درخواست «صدور اجرائیه نسبت به چک بلامحل در دفاتر خدمات الکترونیک قضایی» مورخ ۱۳۹۷/۰۹/۲۲ مرکز آمار فناوری اطلاعات قوه قضائیه: «صدور اجرائیه فقط از دارنده چک پذیرفته می‌شود. منظور از دارنده کسی است که گواهی عدم پرداخت به نام او صادر شده باشد.»

از این رو، با توجه به اینکه به موجب اصلاحات اخیر قانون صدور چک، ثبت گواهینامه عدم پرداخت در سامانه یکپارچه بانک مرکزی و درج کد رهگیری بر روی آن ضروری مقرر شده است، صدور گواهینامه عدم پرداخت مجدد به لحاظ فنی غیرممکن می‌باشد و بانک‌ها نیز در عمل، با استناد به رأی شمار ۷۲ مورخ ۱۳۸۰/۰۳/۰۶ هیأت عمومی دیوان عدالت اداری^{۲۸} از صدور گواهی عدم پرداخت مجدد خودداری می‌نمایند. لذا منتقل الیه چک به هیچ وجه قادر نخواهد بود که جهت مطالبه وجه چک از صادرکننده، از طریق اجرای دادگستری اقدام نماید. به علاوه، نظر به اینکه برای هر برگه گواهی نامه عدم پرداخت، یک کد رهگیری صادر و در سامانه یکپارچه بانک مرکزی (صیاد) ثبت و در متن گواهینامه درج می‌شود و بدون درج کد یکتا، امکان پیگیری در هیچ مرجع قضایی یا ثبتی نیست، امکان درخواست مجدد منتفی است.^{۲۹} ظاهر قانون صدور چک و رویه عملی بانک‌ها نیز مؤید همین عقیده است. «مع ذلک خلاف اصل بودن صدور اجرائیه بدون رسیدگی قضایی و لزوم تفسیر مضیق، تسری تعریف ماده ۱۱ به ماده ۲۳ را

۲۸. روزنامه رسمی شماره ۱۶۴۲۶ مورخ ۱۳۸۰/۵/۲:

تاریخ ۱۳۸۰/۳/۶ شماره دادنامه ۷۲ کلاسه پرونده ۱۶۴/۷۹

رأی هیأت عمومی دیوان عدالت اداری: «طبق ماده (۱۰) قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵ که بر اساس قانون اصلاح موادی از قانون صدور چک مصوب ۱۳۷۲ شماره آن به (۱۱) تغییر یافته، منظور از دارنده چک در مقام طرح شکایت کیفری شخصی است که برای اولین بار چک را به بانک ارائه داده است و حکم مقرر در این ماده در باب الزام بانک محال علیه به قید هویت کامل و دقیق و تاریخ مراجعه شخص مزبور به بانک و صدور گواهی عدم پرداخت و همچنین عدم جواز طرح شکایت کیفری از طرف کسی که چک پس از برگشت (جز در موارد قهری) به او منتقل شده مقید ممنوعیت صدور گواهی عدم پرداخت مجدد و مکرر است، بنابراین مفاد بخشنامه ب/ ۹۰۱ مورخ ۱۳۷۹/۱۲/۱۹ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مبنی بر الزام بانک محال علیه به صدور گواهی عدم پرداخت مجدد و زوال آثار کیفری اولین گواهی عدم پرداخت خلاف قانون تشخیص داده می‌شود و بخشنامه مذکور به استناد قسمت دوم ماده ۲۵ قانون دیوان عدالت اداری ابطال می‌گردد.»

۲۹. نظریه مشورتی شماره ۷/۳۳۷۰ مورخ ۱۳۸۰/۰۴/۱۸. ح.ق: «با توجه به ماده (۱۱) قانون صدور چک که مقرر داشته «منظور از دارنده چک در این ماده شخصی است که برای اولین بار چک را به بانک ارائه داده ...» گواهی‌های عدم پرداخت بانکی در مرتبه‌های بعد فاقد اعتبار و اثر قانونی است. بنابراین، ملاک قانون در ما نحن فیه، اولین گواهینامه است و بر این اساس بانک‌ها حق صدور گواهی‌نامه‌های متعدد را ندارند.»

توجیه می‌نماید، خاصه اینکه اجرائیه موصوف، قابلیت منجر شدن به حبس مجری‌علیه را داراست.^{۳۰}

۳- مجری‌علیه

صادرکننده، ظهرنویسان و ضامین همگی در برابر دارنده چک دارای مسؤولیت تضامنی هستند، اما ماده ۲۳ اصلاحی، فقط صدور اجرائیه‌علیه صادرکننده، صاحب حساب یا هر دو را پذیرفته است. ظاهراً در این امر از ماده ۱۹ قانون مزبور که نایب و منوب‌عنه را متضامناً مسؤول می‌داند پیروی نموده است. در مورد ظهرنویس، ضامن و سایر مسؤولین چک درخواست صدور اجرائیه‌پیش‌بینی نشده است.^{۳۱} پیش از این، چنین محدودیتی توسط مقنن در مورد اجرائیه‌ثبته‌چک نیز وضع شده است که علت آن با توجه به الزامی بودن گواهی مطابقت امضای صادرکننده در ذیل چک با نمونه امضای صاحب حساب یا صاحب امضای مجاز در کارتکس^{۳۲} توسط بانک محال‌علیه، جهت صدور اجرائیه به موجب ماده ۲ قانون صدور چک^{۳۳} و ماده ۱۸۸ آئین‌نامه اجرای مفاد اسناد رسمی لازم‌الاجرا مصوب ۱۳۸۷۳۴ به وضوح قابل استنباط است.

احراز هویت صادرکننده در مقابل سایر مسؤولین با در نظر گرفتن اطلاعات موجود در بانک ازجمله نمونه امضا به نسبت آسان‌تر می‌باشد و برقراری امکان صدور اجرائیه‌علیه سایر مسؤولین چک، دوایر اجرای ثبت را با چالش مواجه می‌کند که منطقاً از صلاحیت آنها خارج است؛ بنابراین قانونگذار با توجه به اینکه امکان صدور گواهی مطابقت امضا در مورد سایر مسؤولین سند وجود ندارد، صدور اجرائیه نسبت به آنها را مجاز ندانسته است.^{۳۵}

تأسیس مزبور با اقتباس از مقررات اجرای اسناد رسمی و لازم‌الاجرا وضع شده است اما قانونگذار

۳۰. کاویانی، پیشین، ۲۰۴.

۳۱. بند ۶ دستورالعمل ثبت درخواست «صدور اجرائیه نسبت به چک بلامحل در دفاتر خدمات الکترونیک قضایی» به شماره ۹۰۰۰/۱۳۳۶۶/۵۵۰ مورخ ۱۳۹۷/۰۹/۲۲ مرکز آمار فناوری اطلاعات قوه قضائیه خطاب به مدیران دفاتر خدمات الکترونیک قضایی کل کشور با لحاظ اصلاحیه شماره ۹۰۰۰/۱۴۷۳۱/۵۵۰ مورخ ۱۳۹۷/۰۹/۲۷ در این خصوص مقرر دارد: «درخواست صدور اجرائیه نسبت به ظهرنویس یا ضامن در قانون تجویز نشده است لذا صرفاً علیه صادرکننده و صاحب حساب یا هر دو مطابق تقاضای دارنده، مجاز است.»

32. Kardex

۳۳. این ماده مقرر می‌دارد: «... اجرای ثبت در صورتی دستور اجرا صادر می‌کند که مطابقت امضای چک با نمونه امضای صادرکننده در بانک از طرف بانک گواهی شده باشد ...»

۳۴. این ماده مقرر می‌دارد: «اگر عدم پرداخت وجه چک به علت عدم مطابقت امضای زیر چک با امضای کسی که حق صدور چک را دارد و همچنین فقدان مهر در اشخاص حقوقی باشد در اداره ثبت اجرائیه صادر نخواهد شد.»

۳۵. کاویانی، پیشین، ۱۹۱-۱۹۶.

نسبت به ضرورت گواهی مطابقت امضا در گواهینامه عدم پرداخت جهت صدور اجرائیه ساکت است و این سکوت بنا بر آنچه گفته شد برخلاف مصلحت صادرکننده است، زیرا گواهینامه‌ای که در آن مطابقت امضای صادرکننده با نمونه امضای موجود در بانک گواهی شده باشد، اطمینان کافی در خصوص صدور چک از طرف شخص مذکور در گواهینامه عدم پرداخت را ایجاد می‌کند، درحالی‌که در صدور اجرائیه دادگاه، این اطمینان لحاظ نشده است و مقنن برخلاف صدور اجرائیه از طریق ثبت، سخنی از مطابقت امضای مندرج در چک با نمونه امضای صادرکننده نزد بانک ندارد و از آنجا که حتی یکی از موارد صدور گواهینامه، می‌تواند عدم مطابقت امضا باشد، سؤال مهم این است که آیا صدور اجرائیه دادگاه شامل چکی که گواهینامه عدم پرداخت آن به جهت عدم مطابقت امضا می‌باشد، نیز می‌شود یا خیر؟ نتیجه این خلأ، امکان صدور اجرائیه در مورد چکی می‌باشد که ممکن است از طرف شخص یا اشخاص مذکور در گواهینامه عدم پرداخت صادر نشده باشد. در عین حالی که سکوت قانونگذار منطقی به نظر نمی‌رسد، یافتن معیارهای صحیح برای جبران این سکوت نیز دشوار است. لیکن در روبه کنونی، گواهی مطابقت امضا توسط مرجع صدور مورد توجه قرار می‌گیرد و منطقی نیز همین است، چراکه صدور اجرائیه اعم از ثبت و دادگاه، به منزله آن است که ظاهر این سند که در حکم سند لازم‌الاجرا می‌باشد، مورد خدشه نیست، و الا نمی‌توان به سندی که در اصل اعتبار آن محل تردید وجود دارد، ترتیب اثر داد و مآلاً در چنین مواردی تنها راه اثبات صدور توسط صادرکننده، اقامه دعوی است.

۳-۱ - مسؤلیت ضامن و ظهرنویس

ممکن است با وضع ماده ۲۳ قانون صدور چک، چنین برداشت شود که قانونگذار، خواسته است بساط مسؤلیت ضامن و ظهرنویس در چک را برچیده و صرفاً صادرکننده و صاحب حساب را مسؤل پرداخت وجه چک قلمداد نماید. این ایده چندان دور از ذهن نیست، چراکه برخی معتقدند، در چک که وسیله پرداخت نقدی می‌باشد، ضمانت پیش‌بینی نشده و آنچه در متن اولیه ماده ۳۱۴ قانون تجارت آمده، تنها اقامه دعوی ضامن است.^{۳۶}

ضمن اینکه منطبق و عرف نیز حکم می‌کند، تنها صادرکننده به عنوان مدیون این سند، مکلف و ضامن پرداخت باشد و سایر مسؤلان مانند ظهرنویس که وجهی بر دارایی آنها، افزودن نشده است، مسؤلیتی بابت پرداخت نداشته باشند.

۳۶. امیرحسین فخاری، حقوق تجارت، ضامن در چک، اندیشه‌های حقوقی ۳ (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۷۷)، ۷۷.

اما در جهت رد این ادعا باید گفت: اولاً ماده ۲۰ قانون صدور چک که مقرر دارد: «مسئولیت مدنی پشت‌نویسان چک طبق قوانین و مقررات مربوط کماکان به قوت خود باقی است.» همچنان پابرجا است و اگر مقصود قانونگذار رفع مسئولیت ضامن و ظهرنویس می‌بود باید این ماده را نسخ می‌کرد. ثانیاً سابقاً نیز قانونگذار تأسیس مشابه این را وضع (ماده ۲) و چنین مقرره‌ای را مطابق ماده ۱۹۰ آیین‌نامه اجرایی مفاد اسناد رسمی لازم‌الاجرا و طرز رسیدگی به شکایت از عملیات اجرایی مصوب ۱۳۸۷/۰۶/۱۱ رئیس قوه قضاییه بر آن حاکم نموده، لیکن همان‌طور که مشهود است دلالتی بر نسخ مسئولیت ضامن و ظهرنویس نداشته است. ثالثاً: مقصود قانونگذار از وضع ماده ۲۳ صرفاً تأسیس طریقی سهل‌الوصول‌تر نسبت به سایر طرق موجود، جهت وصول فوری چک به مبلغ تجویز شده و تقریر محدود آن علیه صادرکننده و صاحب حساب می‌باشد و بنا به دلایلی که پیش‌تر گفته شد، عدم تقریر نسبت به ضامن و ظهرنویس در ماده مرقوم از لوازم چنین حکمی است و هیچ ارتباطی با ادعای موصوف ندارد.^{۳۷}

صرف‌نظر از اینکه دلایل مطروحه برای حذف مسئولیت تضامنی ضامن در چک، ضعیف و قابل‌اعتنا نیست، قواعد خاص قانون صدور چک، تعرضی بر ضامن و ظهرنویس ننموده است و مآلاً قواعد حاکم بر اسناد تجاری از جمله مسئولیت تضامنی ضامن (و ظهرنویس)، کماکان باقی است. در نتیجه اگر نگوییم در این خصوص بین حقوق دانان اجماع وجود دارد، قدر متیقن می‌توان مدعی بود، اغلب آنها بر مسئولیت تضامنی ضامن تأکید کرده‌اند.^{۳۸}

بنابراین، مسئولیت ضامن و ظهرنویس کمافی‌السابق به قوت خود باقی است، منتهی دارنده سند از این طریق نمی‌تواند به‌جز صادرکننده، سایر مسؤلان را مخاطب اجرائیه قرار دهد و لامحاله دارنده این سند، برای وصول مبلغ چک و سایر خسارات از ضامن یا ظهرنویس، باید نسبت به طرح دعوی مدنی در دادگاه حقوقی مطابق قواعد آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی مصوب ۱۳۷۹

۳۷. نظریه شماره ۷/۲۸۵۵ مورخ ۱۳۹۷/۱۰/۱۶ اداره کل حقوقی قوه قضاییه: «وضع ماده ۲۳ قانون اصلاح قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷/۰۸/۱۳، امتیازی است برای دارنده چک که بدون رسیدگی و تشریفات دادرسی درخواست اجرای مفاد چک را از دادگاه صالح بنماید. بنابراین، دلالتی بر نسخ ماده ۲۴۹ قانون تجارت که بیانگر قواعد مسئولیت تضامنی امضاکنندگان اسناد تجاری است، ندارد در نتیجه امکان مراجعه دارنده به ظهرنویس برابر مقررات مربوط به قوت خود باقی است.»، <https://edarehoququy.eadl.ir>.

۳۸. حسن ستوده تهرانی، حقوق تجارت، جلد ۳ (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۸۸)، ۶۹؛ ربیعا اسکینی، حقوق تجارت: برات، سفته، قبض انبار، اسناد در وجه حامل و چک (تهران: سمت، ۱۳۹۸)، ۱۲۹؛ رضا سکوتی نسیمی، مباحثی تحلیلی از حقوق اسناد تجاری (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۵)، ۱۹۲؛ ابراهیم عبدی‌پور، حقوق تجارت، جلد ۳، اسناد تجاری با اصلاحات و اضافات (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۷)، ۱۳۲؛ یوسف درویشی هویدا، حقوق اسناد تجاری - برات، سفته و چک (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱)، ۵۴.

اقدام نماید.^{۳۹}

شایان ذکر است که با توجه به دگرگونی رژیم حقوقی انتقال چک به موجب تبصره ۱ ماده ۲۱ مکرر قانون اصلاحی از ظهرنویسی به ثبت انتقال در سامانه صیاد، باید بین چک‌هایی که از دسته‌چک‌های ارائه شده قبل از پایان اسفند ماه ۱۳۹۹ صادر می‌شوند و چک‌هایی که از دسته‌چک‌های ارائه شده بعد از پایان اسفند ماه ۱۳۹۹ صادر می‌شوند قائل به تفکیک شد. انتقال چک‌های قسم اول تابع قوانین تجارت و صدور چک قبل از لازم‌الاجرا شدن قانون اصلاحی سال ۱۳۹۷ و انتقال چک‌های قسم دوم تابع قانون جدید هستند.^{۴۰} تبصره مرقوم مقرر می‌دارد: «در مورد برگه چک‌هایی که از دسته‌چک‌های ارائه شده پس از پایان اسفند ماه ۱۳۹۹ صادر می‌شوند، تسویه چک صرفاً در سامانه تسویه چک (چکاوک) طبق مبلغ و تاریخ مندرج در سامانه و در وجه دارنده نهایی چک بر اساس استعلام از سامانه صیاد انجام خواهد شد و در صورتی که مالکیت آنها در سامانه صیاد ثبت نشده باشد، مشمول این قانون نبوده و بانک‌ها مکلفند از پرداخت وجه آنها خودداری نمایند. در این موارد صدور و پشت‌نویسی چک در وجه حامل ممنوع است و ثبت انتقال چک در سامانه صیاد جایگزین پشت‌نویسی چک خواهد بود. چک‌های صادر شده از دسته‌چک‌هایی که تاریخ ارائه آن دسته‌چک‌ها قبل از زمان مذکور در این تبصره باشد، تابع قانون زمان ارائه دسته‌چک است و بانک‌ها بدون نیاز به ثبت آن چک‌ها در سامانه صیاد نسبت به پرداخت وجه چک اقدام می‌کنند. در کلیه برگه‌های دسته‌چک‌های ارائه شده پس از تاریخ فوق‌الذکر باید عبارت (صدور و پشت‌نویسی چک بدون درج در سامانه صیاد فاقد اعتبار است) درج شود.»^{۴۱} در تبصره مزبور قانونگذار جهت نقل و انتقال چک میان اشخاص، صراحتاً یک تأسیس حقوقی جدید را یعنی انتقال چک در سامانه صیاد که یک انتقال مدنی تلقی می‌شود جایگزین تأسیس پیشین یعنی ظهرنویسی چک که دارای امتیازات ویژه منطبق با مقررات قانون تجارت و قانون صدور چک می‌باشد نموده و ظهرنویسی چک را،

۳۹. نظریه مشورتی شماره ۷/۹۷/۲۸۵۴ مورخ ۱۳۹۷/۱۰/۱۶. ح.ق: «باتوجه به عبارت ماده ۲۳ قانون اصلاح قانون صدور چک (اصلاحی ۱۳۹۷/۰۸/۱۳) به ویژه «دارنده چک می‌تواند ...» به نظر می‌رسد دارنده چک بین طرح دعوی مدنی مطالبه وجه چک مطابق قواعد آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی ۱۳۷۹، یا تقاضای صدور اجرائیه موضوع آن ماده مختار می‌باشد و دلیلی بر اینکه دارنده لزوماً باید مطابق مقررات ماده یادشده تقاضای صدور اجرائیه بکند، وجود ندارد. عدم امکان صدور اجرائیه برابر ماده یاد شده علیه ظهرنویس و ضامن چک و نیز برای خسارت تأخیر تأدیه که در این موارد دارنده را ناگزیر از طرح دعوا در دادگاه می‌نماید، مؤید این نظر است.»، <https://edarehoquqy.eadl.ir>.

۴۰. اسکینی، حقوق تجارت، برات، سفته، قبض انبار، اسناد در وجه حامل و چک، پیشین، ۲۷۹ - ۲۸۲.

۴۱. اصلاحی به موجب «قانون اصلاح قانون صدور چک» مصوب ۱۴۰۰/۰۱/۲۹ مجلس شورای اسلامی.

چه در وجه حامل و چه در وجه شخص معین فاقد ارزش دانسته است.^{۴۲} بنابراین انتقال چک در مورد برگه چک‌هایی که از دسته‌چک‌های ارائه شده پس از پایان اسفند ماه ۱۳۹۹ صادر می‌شوند صرفاً در صورتی مؤثر خواهد بود و توسط بانک به دارنده نهایی پرداخت می‌گردد که مالکیت چک در سامانه صیاد ثبت شده باشد لذا چنانچه دارنده، چک را از شخصی دریافت نموده باشد که مالکیت وی در سامانه صیاد ثبت نشده یا مالکیت دارنده قبلی ثبت شده است اما عملیات انتقال در سامانه ثبت نشده باشد طبق مفاد تبصره مزبور دیگر مشمول این قانون نبوده و بانک‌ها مکلفند از پرداخت وجه آن خودداری نمایند.

۳-۲- مسؤولیت مجری علیه متعدد

مطابق ماده ۲۳ اجرائیه علیه صادرکننده یا صاحب حساب یا هر دو صادر می‌گردد و مسلماً اگر اجرائیه علیه هر دو صادر گردد، نوع مسؤولیت هریک از مجری‌علیهم باید مشخص باشد؛ اما متأسفانه ماده مزبور نسبت به نوع مسؤولیت در فرض صدور اجرائیه علیه هر دو ساکت است. برخلاف صدور اجرائیه ثبتی که وفق ماده ۱۹۰ آیین‌نامه اجرای مفاد اسناد رسمی لازم‌الاجرا، برای صادرکننده و صاحب حساب مسؤولیت تضامنی پیش‌بینی شده، در صدور اجرائیه از طریق دادگاه این مسؤولیت مشخص نشده است که لامحاله، این نقیصه با استعانت از ماده ۱۹ که نایب و منوب‌عنه را متضامناً مسؤول می‌داند، قابل جبران است و لذا فرض مسؤولیت تضامنی برای مجری علیه متعدد، جاری است.^{۴۳}

اما اصلاح آن بود که مقنن در نگارش ماده مرقوم جانب مسؤولیت را به کیفیت شایسته مورد توجه قرار می‌داد. البته ماده ۲۳ در مورد نحوه توزیع مسؤولیت میان نمایندگان متعدد نیز ساکت است. با توجه به خلاف قاعده بودن مسؤولیت تضامنی نایب و منوب‌عنه که به صراحت در ماده ۴۰۳ قانون تجارت به آن اشاره شده است، باید در مورد نمایندگان متعدد جانب احتیاط را نگاه داشته و قائل به تقسیم مسؤولیت میان نمایندگان متعدد باشیم.^{۴۴}

۴- مبلغ موضوع اجرائیه

قانونگذار امکان صدور اجرائیه را نسبت به کسری مبلغ چک و حق‌الوکاله وکیل طبق تعرفه قانونی

۴۲. اسکینی، حقوق تجارت - برات، سفته، قبض انبار، اسناد در وجه حامل و چک، پیشین، ۲۸۲ - ۲۸۴.

۴۳. همان، ۲۷۶ - ۲۷۸.

۴۴. کاویانی، پیشین، ۲۰۳ - ۲۰۸.

پیش‌بینی نموده است. ماده ۲۳ قانون صدور چک در مورد مبلغ اجرائیه مقرر می‌دارد: «دارنده چک می‌تواند با ارائه گواهی‌نامه عدم پرداخت، از دادگاه صالح صدور اجرائیه نسبت به کسری مبلغ چک و حق الوکاله وکیل طبق تعرفه قانونی را درخواست نماید ...» اینک به تشریح این بخش از ماده مزبور می‌پردازیم:

۴-۱- کسری مبلغ چک

منطقاً بخش اصلی موضوع اجرائیه را باید پرداخت مبلغی تشکیل دهد که دارنده از وصول آن بازمانده است، اعم از اینکه مبلغ مزبور تمام مبلغ مندرج در چک برگشتی به جهت فقدان موجودی و یا بخشی از آن به واسطه کسری موجودی حساب صادرکننده در بانک باشد، اما متأسفانه تجویز صدور اجرائیه همراه با قید «مبلغ کسری چک» در ماده ۲۳ قانون صدور چک این معنی را به ذهن متبادر می‌نماید که صدور اجرائیه در دادگاه صرفاً در مورد گواهی‌نامه عدم پرداخت صادره به دلیل کسری موجودی امکان‌پذیر است که در این خصوص ممکن است دو مفهوم مضیق و موسع قابل تصور باشد:

اولین و ساده‌ترین برداشت آن است که به ظاهر عبارات ماده یادشده استناد و گفته شود که صدور اجرائیه صرفاً نسبت به کسری چک امکان‌پذیر است، چراکه به موجب ماده ۲ قانون صدور چک: «... برای صدور اجرائیه دارنده چک باید عین چک و گواهی‌نامه مذکور در ماده ۴ و یا گواهی‌نامه کسر موجودی مندرج در ماده ۵ را به اجرای ثبت اسناد محل تسلیم نماید ...» و به موجب ماده ۵ که به جهت کسری موجودی حساب صادرکننده، گواهی‌نامه عدم پرداخت صادر و جانشین اصل چک می‌شود، باید قائل به این بود که تنها در فرض کسری موجودی، امکان صدور اجرائیه از طریق دادگاه می‌باشد؛ به عبارت دیگر، از جمع مفاد دو ماده مرقوم، استنباط می‌گردد، مقنن در فرضی که دارنده چک با فقدان موجودی حساب صادرکننده در بانک مواجه می‌گردد، چک را در حکم سند لازم‌الاجرا تلقی نموده است ولی در مورد کسری موجودی، گواهی‌نامه عدم پرداخت چک را در حکم سند لازم‌الاجرا محسوب و به آن قوه اجرایی^{۴۵} اعطا نموده است. از همین رو در فرض نخست، ارائه چک به عنوان سند لازم‌الاجرا و ارائه گواهی‌نامه عدم پرداخت را به عنوان سند مثبت وخواست و گواهی امضا، جهت صدور اجرائیه لازم

45. Force exécutoire

هر سندی که قانون آن را لازم‌الاجرا شناخته باشد دارای قدرت و قوه اجرایی است مانند حکم دادگاه و اسناد رسمی و چک. قدرت اجرایی یا ناشی از حکم دادگاه است یا بلاواسطه ناشی از حکم قانون است مانند سند رسمی. (محمدجعفر جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق (تهران: نشر گنج دانش، ۱۳۸۸)، ۵۵۳).

دانسته و در فرض ثانی، صرفاً به ارائه گواهینامه عدم پرداخت به عنوان سندی که هم لازم‌الاجرا و هم سند مثبت وخواست و گواهی امضا می‌باشد، اکتفا نموده است.

با این توصیف، تنها سندی که قانونگذار، در ماده ۲۳ بر لزوم ارائه و اجرای مفاد آن توسط واحد اجرای احکام دادگستری، حکم نموده است، صرفاً گواهی‌نامه عدم پرداخت صادره پیرو کسری موجودی حساب صادرکننده چک است و نه سایر موارد صدور گواهینامه عدم پرداخت، منجمله فرض فقدان موجودی حساب.

دومین برداشت آن است که اشاره مقنن از روی تسامح و ناظر بر غلبه است. این دیدگاه با دو رویکرد اعم و اخص حکم ماده ۲۳ قانون اصلاحی را علاوه بر گواهینامه عدم پرداخت با علت کسری موجودی به سایر گواهینامه‌های عدم پرداخت، جز گواهینامه عدم پرداخت به دلیل دستور عدم پرداخت طبق ماده (۱۴) این قانون و تبصره‌های آن تسری می‌دهد. مطابق با رویکرد نخست، می‌توان گفت با توجه به اینکه قانونگذار در ماده ۲۳ قانون اصلاحی صرفاً گواهینامه عدم پرداخت به دلیل دستور عدم پرداخت طبق ماده ۱۴ این قانون و تبصره‌های آن را از شمول حکم این ماده مستثنا نموده است. بر همین مبنا، باید حکم ماده مزبور را بر انواع گواهینامه‌های عدم پرداختی که در غیر از فرض مذکور، از طرف بانک صادر می‌گردد، ساری و جاری دانست. تعیین لزوم ارائه گواهینامه عدم پرداخت جهت صدور اجراییه، به طور مطلق و تنها با یک استثنا در بند (ج) ماده مرقوم تا حدی امکان پذیرش این دیدگاه را تقویت می‌نماید.

مطابق با رویکرد دیگر، می‌توان گفت مقصود مقنن از قید «کسری» اعم از کسر کل (فقدان موجودی) و جزء مبلغ چک می‌باشد؛ بنابراین، با نگرشی واقع‌بینانه و به قیاس اولویت، صدور اجراییه، علاوه بر فرض کسری موجودی، شامل فرض فقدان موجودی نیز می‌گردد.^{۴۶} به نظر می‌رسد رویکرد اخیر، با هدف قانونگذار سازگاری بیشتری داشته باشد.

به واقع، مقنن نظر به وضعیت غالب داشته است، چراکه در این موارد، دارنده هنگام مراجعه به بانک و مواجهه با نبود کسری از وجه چک از این عبارت استفاده نموده و بعید است، دارنده حساب حتی به نشر

۴۶. «مطابق ماده ۲۳ اصلاحی قانون صدور چک، صرفاً نسبت به مبلغ کسری چک و حق الوکاله وکیل می‌توان درخواست صدور اجراییه نمود.»، (بند ۲ «دستورالعمل ثبت درخواست صدور اجراییه نسبت به چک بلامحل در دفاتر خدمات الکترونیک قضایی» به شماره ۹۰۰۰/۱۳۳۶۶/۵۵۰ مورخ ۱۳۹۷/۰۹/۲۲ مرکز آمار فناوری اطلاعات قوه قضائیه خطاب به مدیران دفاتر خدمات الکترونیک قضایی کل کشور با لحاظ اصلاحیه شماره ۹۰۰۰/۱۴۷۳۱/۵۵۰ مورخ ۱۳۹۷/۰۹/۲۷)؛ در روبه قضایی، درخواست صدور اجراییه به استناد گواهینامه‌های صادره به دلیل کسری موجودی و فقدان موجودی، در دفاتر خدمات الکترونیک قضایی، ثبت و بر مبنای آن در دادگستری اجراییه صادر می‌گردد.

نشر میزان یک ریال هم در حساب خود موجودی نداشته باشد. رویه موجود نیز بیانگر آن است که در عمل، هم در صورت فقدان و هم در صورت کسر موجودی، اجرائیه صادر می‌شود.

۴-۲- حق الوکاله وکیل

دارنده چک، در صورتی که درخواست صدور اجرائیه را از طریق وکیل تقدیم دادگاه نموده باشد، می‌تواند علاوه بر مبلغ چک، حق الوکاله وکیل طبق تعرفه را نیز از طریق اجرائیه صادره مطالبه نماید.^{۴۷} در همین راستا بند ۵ دستورالعمل ثبت درخواست «صدور اجرائیه نسبت به چک بلامحل در دفاتر خدمات الکترونیک قضایی» مورخ ۱۳۹۷/۰۹/۲۲ مرکز آمار فناوری اطلاعات قوه قضائیه خطاب به مدیران دفاتر خدمات الکترونیک قضایی کل کشور مقرر داشته است: «حق الوکاله وکلا در این مورد برابر حق الوکاله مرحله اجرا معادل ۲ درصد مبلغ کسری چک می‌باشد»، البته ذکر این نکته نیز حائز اهمیت است که مطابق فراز مؤخر ماده ۱۳ آئین‌نامه تعرفه حق الوکاله، حق المشاوره و هزینه سفر وکلای دادگستری و وکلای موضوع ماده ۱۸۷ قانون برنامه سوم توسعه جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۸۵/۰۴/۲۷ رئیس قوه قضائیه، حق الوکاله وکیل در مرحله اجرا نمی‌توانست از مبلغ ۵/۰۰۰/۰۰۰ ریال تجاوز نماید.^{۴۸} بنابراین، اگرچه که قانونگذار در صدد بوده است تا با لحاظ نمودن مبلغ حق الوکاله وکیل در اجرائیه، خسارت ناشی از پیگیری اجرایی به دارنده چک را جبران نماید، اما در عمل، با توجه به مبلغ پایین تعرفه مرقوم و مبلغ بالای حق الوکاله وکلا در رویه معمول، عدم موفقیت تصمیم مقنن در این زمینه قطعی می‌بود. از این رو، پیرو انتقادات وارده جهت تعدیل منصفانه نرخ تعرفه مزبور^{۴۹} به موجب ماده ۲۵ آئین‌نامه تعرفه حق الوکاله، حق المشاوره و هزینه سفر وکلای دادگستری مصوب ۱۳۹۸/۱۲/۲۸

۴۷. دستورالعمل ثبت درخواست «صدور اجرائیه نسبت به چک بلامحل در دفاتر خدمات الکترونیک قضایی» به شماره ۹۰۰۰/۱۳۳۶۶/۵۵۰ مورخ ۱۳۹۷/۰۹/۲۲ مرکز آمار فناوری اطلاعات قوه قضائیه خطاب به مدیران دفاتر خدمات الکترونیک قضایی کل کشور با لحاظ اصلاحیه شماره ۹۰۰۰/۱۴۷۳۱/۵۵۰ مورخ ۱۳۹۷/۰۹/۲۷: «... ۳- میزان کسری چک و حق الوکاله مورد تقاضا (مبلغ) در شرح دادخواست قید شود. ۴- قید حق الوکاله در صورتی مجاز است که درخواست توسط وکیل ثبت و حق الوکاله مطالبه شود...»

۴۸. ماده ۱۳ آئین‌نامه تعرفه حق الوکاله، حق المشاوره و هزینه سفر وکلای دادگستری و وکلای موضوع ماده ۱۸۷ قانون برنامه سوم توسعه جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۸۵/۰۴/۲۷ رئیس قوه قضائیه: «میزان حق الوکاله امور اجرایی در دادگاه‌ها و شعب اجرای ثبت حداکثر ۲ درصد نسبت به محکوم به یا مورد اجرا تعیین می‌شود و یا ممکن است به تناسب اقداماتی که وکیل انجام داده است تعیین شود و در هر صورت از ۵/۰۰۰/۰۰۰ ریال تجاوز نخواهد کرد. در مورد سایر اجرائیه‌ها تعیین میزان حق الوکاله به نظر دادگاه صلاحیت‌دار است.»

۴۹. سیدحمیدرضا جلالی، «تحولات ضمانت اجراهای پیش‌بینی شده در قانون اصلاحی صدورچک ۱۳۹۷» (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۸)، ۳۴.

رئیس قوه قضاییه محدودیت مذکور برداشته شده است.^{۵۰}

۴-۳- وضعیت خسارت تأخیر تأدیه در صدور اجرائیه از طریق دادگاه

در متن اولیه مصوب قانون اصلاحی ۹۷ مجلس شورای اسلامی، دارنده چک می‌توانست نسبت به خسارت تأخیر تأدیه نیز درخواست صدور اجرائیه نماید،^{۵۱} اما پیرو ایراد شورای نگهبان، مبنی بر اینکه مطالبه خسارت تأخیر تأدیه بدون وجود شرط شرعی، خلاف موازین شرع می‌باشد،^{۵۲} خسارت تأخیر تأدیه از ماده ۲۳ قانون صدور چک حذف گردید.^{۵۳} از این رو، تنها برای اصل مبلغ و حق الوکاله به نشر نشر میزان تعرفه قانونی می‌توان درخواست صدور اجرائیه از طریق دادگاه را اقدام نمود. برخی معتقدند که این راه حل منطقی است، «زیرا مطالبه طلب از طریق اجرائیه امری استثنایی است و قاعده این است که برای مطالبه هر طلب از طریق طرح دعوی و جری تشریفات دادرسی که امری ترفعی است و خواننده در آن فرصت دفاع دارد انجام گیرد.»^{۵۴}

ممکن است گفته شود در شرایطی که بتوان صادرکننده چک را بدون تشکیل جلسه دادرسی، استماع دفاعیات و صدور حکم، برخلاف اصل ۳۶ قانون اساسی و بر اساس قانون اصلاحی سال ۹۷، حبس و در واقع کیفر نمود، حذف امکان وصول خسارت تأخیر تأدیه توسط شورای نگهبان که برای مجری علیه صرفاً واجد اثر مالی است، منطقی به نظر نمی‌رسد؛ اما در تأیید نظر شورای نگهبان می‌توان

۵۰. ماده ۲۵ آئین‌نامه تعرفه حق الوکاله، حق المشاوره و هزینه سفر وکلای دادگستری مصوب ۱۳۹۸/۱۲/۲۸ رئیس قوه قضاییه: «حق الوکاله امور اجرایی در اجرای احکام دادگستری (حقوقی) و ادارات اجرای اسناد رسمی و لازم‌الاجرای سازمان ثبت اسناد و املاک کشور حداقل چهار میلیون ریال و حداکثر دو درصد مبلغ محکوم‌به یا مورد اجرا است و نسبت به دیگر موارد حداقل چهار میلیون ریال و حداکثر تا مبلغ یکصد و پنجاه میلیون ریال است.»

۵۱. ماده (۹) طرح اصلاح قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷/۰۵/۱۶ مجلس شورای اسلامی: «دارنده چک می‌تواند با ارائه گواهینامه عدم پرداخت، از دادگاه صالح صدور اجرائیه نسبت به کسری مبلغ چک، خسارت تأخیر تأدیه و حق الوکاله وکیل طبق تعرفه قانونی را درخواست نماید...»

۵۲. نامه شماره: ۹۷/۱۰۲/۷۲۰۱ مورخ ۱۳۹۷/۰۷/۱۴ قائم مقام دبیر شورای نگهبان: «... طرح اصلاح قانون صدور چک مصوب جلسه مورخ شانزدهم مردادماه یک‌هزار و سیصد و نود و هفت مجلس شورای اسلامی در جلسه مورخ ۱۳۹۷/۰۷/۰۴ شورای نگهبان مورد بحث و بررسی قرار گرفت که به شرح ذیل اعلام نظر می‌گردد: ... در ماده ۹ موضوع اصلاح ماده ۲۳، مطالبه خسارت تأخیر تأدیه بدون وجود شرط شرعی، خلاف موازین شرع شناخته شد...»

<http://old.shora-gc.ir>

۵۳. ماده ۹ قانون اصلاح قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷/۰۸/۱۳ مجلس شورای اسلامی: «دارنده چک می‌تواند با ارائه گواهینامه عدم پرداخت، از دادگاه صالح صدور اجرائیه نسبت به کسری مبلغ چک و حق الوکاله وکیل طبق تعرفه قانونی را درخواست نماید (...»، (روزنامه رسمی شماره ۲۱۴۶۷ مورخ ۱۳۹۷/۰۹/۰۵).

۵۴. ربیعا اسکینی، حقوق تجارت، برات، سفته، قبض انبار، اسناد در وجه حامل و چک، ۲۷۶ - ۲۷۸.

دلیل دیگری نیز بیان نمود و آن هم ملاک اجرائیه ثبتي است که در این شیوه از وصول وجه چک برگشتی، نمی‌توان تأدیه خسارت را مطالبه نمود، هرچند به طور استثنایی، به موجب قانون عملیات بانکی بدون ربا برای بانک‌ها، دریافت خسارت تأخیر تأدیه پیش‌بینی شده، ولی قدر متیقن آن است که برای سایر دارندگان چک برگشتی، چنین امکانی وجود ندارد؛ بنابراین، دارنده چک، برای دریافت خسارت تأخیر تأدیه، لامحاله، باید نسبت به طرح دعوی حقوقی اقدام نماید،^{۵۵} که در مانحن‌فیه موجب افزایش تعداد پرونده‌های حقوقی محاکم خواهد شد و این امر مغایر با اهداف قانونگذار از وضع این تأسیس جدید می‌باشد.^{۵۶}

معدّلک، با توجه به اینکه چک ماهیتاً نوعی قرارداد محسوب می‌گردد^{۵۷} و ایراد شورای نگهبان مبنی بر این است که مطالبه خسارت تأخیر تأدیه بدون وجود شرط شرعی، خلاف موازین شرع می‌باشد و امکان درج شرط شرعی نیز در چک به عنوان یک قرارداد، وجود دارد، لذا به نظر می‌رسد، در صورت وجود شرط شرعی در چک، امکان اخذ خسارت تأخیر تأدیه نیز می‌توانست قابل قبول باشد، لیکن به هر تقدیر، چنین امکانی برای صدور اجرائیه از طریق دادگاه وجود ندارد.

۴-۴- ابهام در امکان درخواست تأمین خواسته

از زمانی که خواهان اقامه دعوا می‌نماید تا زمانی که حکم لازم‌الاجرا صادر می‌گردد، معمولاً مدتی نسبتاً طولانی سپری می‌شود که می‌تواند خواننده فاقد حسن نیت را در موقعیتی قرار دهد تا با جابه‌جایی اموال

۵۵. نظریه مشورتی شماره ۷/۲۶۲۹ مورخ ۱۳۹۷/۱۰/۱۱ ا.ح.ق: «... با عنایت به مفاد ماده ۲۳ قانون یاد شده، صدور اجرائیه برابر این ماده صرفاً برای کسری مبلغ چک و حق الوکاله وکیل طبق تعرفه قانونی امکان‌پذیر است و شامل خسارت تأخیر تأدیه نمی‌شود، بدیهی است مطالبه خسارت تأخیر تأدیه مستلزم طرح دعوی جداگانه برابر مقررات مربوط است...»
 ۵۶. اظهارنظر کارشناسی «طرح اصلاح قانون صدور چک»، معاونت پژوهش‌های سیاسی - حقوقی مجلس شورای اسلامی، شماره ۹۴۶ مورخ ۱۳۹۷/۰۳/۰۶ مخصوص صحن علنی: «بند- ز) امکان اجرای چک از طریق اجرای احکام دادگستری در ماده (۹): حجم وسیعی از توان دادگاه‌های قوه قضائیه صرف رسیدگی به پرونده‌های چک می‌شود، علاوه بر آن، رسیدگی حقوقی به دلیل طولانی شدن روند رسیدگی و هزینه بالا چندان مورد اقبال مردم نبوده و از این رو دارندگان چک بلامحل به طرح شکایت کیفری رغبت پیدا می‌کنند. در راستای کاهش اطاله دادرسی و دستیابی سریع دارنده چک به طلب خود، در ماده (۹) طرح پیشنهادی، پیش‌بینی شده است تا چک‌هایی که شرایط مقرر شده را دارا می‌باشند، بدون رسیدگی ماهوی در دادگاه، با طی تشریفات شکلی از طریق اجرای احکام دادگستری به اجرا گذاشته شوند. با توجه به ماهیت چک که قانونگذار آن را در حکم اسناد لازم‌الاجرا قرار داده است اجرای مفاد چک، از طریق اجرای ثبت - با توجه به قوانین فعلی - مقدور می‌باشد بنابراین متن پیشنهادی با الگوبرداری از اجرای اسناد رسمی، این امکان را فراهم کرده تا چک بتواند در اجرای احکام دادگستری نیز به اجرا گذاشته شود.»

۵۷. محمدحسن اماموردی، «ماهیت‌شناسی مدنی صدور چک عادی»، آموزه‌های فقه مدنی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی ۱۳۹۴، (۱۳۹۴)، ۱۷۳ - ۱۹۶.

و دارایی خویش، اجرای حکمی را که خواهان با صرف وقت و هزینه‌های قانونی حاصل نموده با دشواری روبه‌رو و یا حتی غیرممکن نماید.^{۵۸} علاوه بر این، طولانی بودن مدت دادرسی می‌تواند موجب شود اموال موجود خواننده تا زمان اجرای حکم، با تعدی و تفریط وی، پیشامدهای قهری یا ... ناقص و معیوب شده، ارزش واقعی خود را از دست داده، از بین رفته و یا متعلق حق دیگران واقع شود.^{۵۹} قانونگذار در جهت حفظ حقوق خواهان از وقایع مزبور، نهادهایی را پیش‌بینی نموده که یکی از مهم‌ترین آنها، «تأمین خواسته» است.^{۶۰}

ضرورت بهره‌مندی از چنین نهادی در خصوص اجرای گواهینامه عدم پرداخت چک، اگر بیشتر نباشد، دست کم کمتر هم نیست، چراکه بازه زمانی مابین برگشت چک تا صدور و ابلاغ اجرائیه از طریق دادگاه، مدت زمان مناسبی برای نقل و انتقال دارایی مجری‌علیه محسوب می‌گردد، چراکه مطابق تبصره ذیل ماده ۳۵ قانون اجرای احکام مدنی، امکان معرفی و مآلاً تأمین اموال محکوم‌علیه صرفاً پس از ابلاغ اجرائیه مقدور می‌باشد، اما با توجه به سکوت مقنن در استفاده از این ضمانت اجرا، آیا دارنده چک بلامحل می‌تواند از تأمین خواسته بهره‌مند گردد؟ ممکن است سه نظر در این خصوص مطرح نمود:

۱- از آنجاکه نفس تأمین خواسته برای رفع نگرانی اجرای نتیجه دعوی است که باید اقامه گردد، لذا نمی‌توان از چنین تأمین خواسته‌ای برای صدور اجرائیه موضوع ماده ۲۳ قانون اصلاحی چک استفاده کرد.

۲- برخی معتقدند، می‌توان هم‌زمان با صدور اجرائیه موضوع ماده ۲۳ قانون اصلاحی چک، درخواست تأمین خواسته را مطرح نمود. به واقع مطابق این نظر، «ماده ۱۱۲ قانون آیین دادرسی مدنی در حدی که مربوط به چک واجدالشرايط ماده ۲۳ قانون صدور چک می‌شود، نسخ جزئی ضمنی شده است...»^{۶۱}

۳- اما استدلال صحیح آن است که بیان شود: درخواست صدور اجرائیه از طریق دادگاه مطابق قانون اصلاحی چک ۹۷، جایگزین تکلیف خواهان مبنی بر تقدیم دادخواست راجع به اصل دعوی موضوع ماده ۱۱۲ قانون آیین دادرسی مدنی نمی‌شود، چراکه تأمین خواسته وابستگی تام به دعوا

۵۸. عبدالله شمس، آیین دادرسی مدنی: (دوره پیشرفته)، ج ۳، چ هجدهم (تهران: دراک ۱۳۸۹)، ۴۱۳.

۵۹. همان، ۴۱۳.

۶۰. همانجا.

۶۱. گودرز افتخار جهرمی و مصطفی‌السان، آیین دادرسی مدنی، جلد سوم، چاپ اول، (تهران، نشر میزان، ۱۳۹۹)، ۲۹۲.

دارد؛ اما از آنجاکه امکان تأمین خواسته پیش از اقامه هر دعوی امکان‌پذیر و تا ده روز می‌تواند مستقلاً به حیات خود (تا زمان تکلیف قانونی بر اقامه اصل دعوی) ادامه دهد، لذا عملاً فرصتی را برای دارنده فراهم می‌کند، خلأ زمانی برای پیگیری از طریق صدور اجرائیه دادگاه موضوع ماده ۲۳، مرتفع شود؛ به عبارت دیگر، اگرچه درخواست صدور اجرائیه، جایگزین دادخواست مربوط به اصل دعوا نمی‌گردد، اما این مطلب نافی حق دارنده چک نسبت به درخواست صدور قرار تأمین خواسته و امکان صدور و اجرای آن در دادگاه نمی‌باشد. لذا دارنده چک می‌تواند به محض صدور گواهی عدم پرداخت چک، دو درخواست مجزا، یکی مبنی بر صدور اجرائیه و دیگری تأمین خواسته به دادگاه صالح ارائه نماید و ضمن بهره‌مندی از مزایای تأمین خواسته در بازه زمانی ده روزه از تاریخ صدور قرار، هم‌زمان، پیگیر صدور اجرائیه که معمولاً در این بازه زمانی طول می‌کشد، نسبت به حفظ دارایی تأمین شده اقدام نماید. بدیهی است در صورتی که پیگیری صدور اجرائیه موضوع ماده ۲۳ قانون اصلاحی چک از ده روز مقرر در ماده ۱۱۲ قانون آیین دادرسی مدنی فراتر رود، چنین تأمینی خودبه‌خود به جهت عدم اقامه دعوی منتفی می‌شود.^{۶۲}

۵- ابلاغ اجرائیه

ابلاغ یعنی رسانیدن پیام و ابلاغ اجرائیه یعنی رسانیدن اوراق اجرائیه به شخص به منظور آگاه نمودن وی از مفاد آن است.^{۶۳} اوراق اجرائیه یا برگ‌های لازم الاجرا، ممکن است شامل اجرائیه دادگاه، اجرائیه مالیاتی و اجرائیه ثبتی و امثالهم باشد، اما در یک تقسیم‌بندی بهتر، باید اجرائیه را معطوف به اسناد و احکام دادگاه‌ها کرد که تحت شرایطی، مدلول مفاد آنها توسط مراجع ذی‌صلاح اجرا می‌شوند. به طور معمول نیز، اجرائیه دادگاه، شامل احکامی است که پیش‌تر مورد رسیدگی ماهوی قرار گرفته و قطعی شده‌اند. بدیهی است، اولین شرط برای اجرا، ابلاغ آن به متعهد یا مجری علیه است، زیرا فرض می‌شود نامبرده، طوعاً مفاد ورقه اجرائیه را اجرا خواهد کرد و مآلاً دیگر نیازی به اجرای اجباری آن نخواهد بود.^{۶۴} پس بدون شک اجرائیه باید ابلاغ گردد، در غیر این صورت نمی‌تواند واجد آثار حقوقی باشد.^{۶۵} مطابق با ماده ۸ قانون اجرای احکام مدنی، اجرائیه باید به آخرین نشانی محکوم‌علیه در پرونده دادرسی ابلاغ

۶۲. جلالی، پیشین، ۳۴.

۶۳. جعفری لنگرودی، پیشین، ۲، ۳.

۶۴. سیدمحسن صدرزاده افشار، آیین دادرسی مدنی، سه جلدی (تهران: انتشارات ماجد، ۱۳۷۳)، ۴۳۴، ۴۴۱.

۶۵. کاویانی، پیشین، ۲۰۵.

شود،^{۶۶} لیکن در صدور اجرائیه چک بلامحل از طریق دادگاه، اساساً سابقه و پرونده‌ای وجود ندارد تا بدین طریق، ابلاغ انجام شود. حال باید به این پرسش پاسخ داد که آیا اجرائیه باید به اقامتگاه مجری‌علیه ابلاغ گردد یا به نشانی ارائه شده در بانک؟ «یافتن معیارهای جبران این سکوت دشوار است. در یک تفسیر مضیق، ابلاغ باید به اقامتگاه انجام گیرد زیرا ابلاغ به اقامتگاه موافق قاعده عمومی است اما ابلاغ به نشانی موجود در بانک، امری خلاف قاعده و محتاج دلیل است.»^{۶۷}

اما مگر می‌شود، به راحتی اقامتگاه صادرکننده چک را مشخص کرد، درحالی که تعیین اقامتگاه خود دارای تشریفات و نیازمند بررسی و مآلاً با فلسفه صدور اجرائیه از طریق دادگاه که فرض بر سهولت و سرعت در استیفای حقوق دارنده سند است، همخوانی ندارد. لذا نظر به اینکه قدرمتیقن صادرکننده چک تا زمان صدور، تغییری در نشانی خود را به بانک اعلام نکرده است، بهترین و منطقی‌ترین کار آن است که نشانی موجود در بانک که در گواهینامه عدم پرداخت درج می‌شود، به عنوان اقامتگاه قانونی صادرکننده چک فرض شود.

۶- وضعیت امکان حبس مجری علیه

به موجب ماده ۲۳ قانون اصلاحی سال ۱۳۹۷ اجرائیه، طبق قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی به مورد اجرا گذاشته می‌شود، یکی از امکانات این قانون، حبس محکوم‌علیه ممتنع از اجرای حکم است که در ماده ۳ قانون مزبور با این عبارت اعلام شده است: «اگر استیفای محکوم‌به از طرق مذکور در این قانون ممکن نگردد محکوم‌علیه به تقاضای محکوم‌له تا زمان اجرای حکم یا پذیرفته شدن ادعای اعسار او یا جلب رضایت محکوم‌له حبس می‌شود...»، در همین راستا ماده ۲۷ قانون یادشده نیز مقرر دارد: «مقررات این قانون در مورد گزارش‌های اصلاحی مراجع قضایی و آرای مدنی سایر مراجعی که به موجب قانون، اجرای آنها بر عهده اجرای احکام مدنی دادگستری است و همچنین آرای مدنی تعزیرات حکومتی نیز مجری است.»

تأکید مواد مرقوم بر عناصر «محکوم‌علیه»، «محکوم‌له»، «محکوم‌به» و «رای»، موجب ابهام در

۶۶. در حال حاضر بسیاری از اجرائیه‌های قضایی به صورت الکترونیکی ابلاغ می‌شود. یعنی به جای نسخه کاغذی، اوراق قضایی از طریق سامانه به حساب کاربری مخاطب ارسال و در صورت بازکردن، فرض می‌شود مخاطب از مفاد نامه اجرائیه مطلع شده است. هرچند این روش دارای مزایا و معایبی است. حمید ابهری، «ابلاغ الکترونیکی، مزایا و معایب»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی ۴۸(۳)(۱۳۹۷)، ۷.

۶۷. کاویانی، پیشین، ۲۰۵.

قلمرو اجرای ممکن ماده ۲۳ اصلاحی در ارجاع به قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی است، چه، چک برگشتی و همچنین گواهی عدم پرداخت، حکم محسوب نمی‌گردند تا حبس مجری‌علیه توجیه قانونی داشته باشد و نظر به اینکه تنها در صورت صدور حکم قطعی از دادگاه، چنین امکانی پیش‌بینی شده است، لذا منظور مقنن در اجرا از طریق قانون فوق، ناظر به عملیات اجرایی مدنی است و شامل حبس مجری‌علیه نمی‌شود.

اما در مقابل، ممکن است گفته شود، مقنن با تصریح به حاکمیت قانون مذکور، نظر به اعمال کلیه احکام مذکور در این قانون داشته است و مستثنا کردن برخی از مواد، نیازمند تصریح قانونی است و از این رو، حکم ماده ۳ قانون فوق مبنی بر امکان حبس، در مورد مجری‌علیه اجرائیه نیز مجری است، به ویژه اینکه فرض متبادر به ذهن در ارجاع به قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی، بهره‌مندی از مزایای این ماده در حبس محکوم است.

اما نتیجه حاصله محل ایراد است، چراکه بر این اساس، می‌توان صادرکننده چک را بدون تشکیل جلسه دادرسی، استماع دفاعیات و صدور حکم، حبس نمود، امری که به نظر می‌رسد در تاریخ حقوق معاصر ایران بی‌سابقه یا کم‌سابقه باشد. ضمن اینکه فراموش نشود، ماهیت حبس، مجازات است، هرچند به آن وصف مدنی داده شود. بر طبق اصل ۳۶ قانون اساسی: «حکم به مجازات و اجرای آن باید تنها از طریق دادگاه صالح و به موجب قانون باشد.»، پرواضح است که مقصود از «دادگاه»، مرجعی است که رسیدگی ماهوی و قضایی انجام می‌دهد و اصول اساسی دادرسی، از جمله اصل تناظر و رعایت حقوق دفاعی در آن تضمین می‌شود و کاملاً بدیهی است در مواردی که صرفاً و بدو با انجام یکسری اقدامات شکلی، اداری و اجرایی دستور بازداشت و حبس فردی صادر می‌شود، نمی‌توان ادعا کرد که اصل مذکور رعایت شده است؛ به عبارت دیگر، حبس صادرکننده چک بدون رسیدگی قضایی، نقض قانون اساسی و اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌هاست.

مع‌الاسف، به نظر می‌رسد که قانونگذار، بار دیگر در اصلاح قانون صدور چک دچار افراط و تفریط شده است. با این حال، آنچه موجب تعجب است عدم ایراد شورای نگهبان به رویکرد افراطی مزبور و نقض قانون اساسی است، آن هم در وضعیتی که نسبت به خسارت تأخیر تأدیه وجه چک با این دیدگاه که نیازمند رسیدگی قضایی و صدور حکم می‌باشد ایراد گرفته شده، درحالی که حبس مجری‌علیه تجویز شده است.

۷- هزینه اجرا

در خصوص هزینه درخواست صدور اجرائیه از طریق دادگاه ممکن است، دو نظر مطرح باشد: نظر اول، صدور اجرائیه مستلزم هزینه مطابق قواعد عمومی است، چراکه وفق ماده ۲۳ قانون اصلاحی چک، اجرائیه طبق قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی صادر می‌شود و مطابق ماده ۱ قانون اخیر، وصول وجه چک و حق الوکاله قانونی توسط اجرای احکام دادگستری به مورد اجرا گذاشته می‌شود و مطابق بند ۱ ماده ۱۵۸ قانون اخیر نیز صدور اجرائیه مستلزم نیم عشر اجرایی است که باید از شخص محکوم اخذ شود.^{۶۸} هرچند با لحاظ مواد ۱۶۰ و ۱۶۱ قانون اجرای احکام مدنی، دارنده چک در بدو امر برای درخواست صدور اجرائیه، وجهی جز هزینه برگ‌های اجرائیه نباید پرداخت کند. هزینه برگ‌های اجرائیه که طبق ماده ۷ باید به تعداد محکوم‌علیهم به علاوه دو نسخه صادر شود، مبلغ ناچیزی است که البته چون در خصوص این موضوع پرونده دادرسی وجود ندارد، بنابراین لازم نیست که یک نسخه از آن در پرونده دادرسی نگهداری شود، لذا تعداد برگ‌های اجرائیه باید به تعداد محکوم‌علیهم به علاوه یک نسخه صادر شود.

هرچند ممکن است هزینه اجرائیه را مشمول بند ۲۲ ماده ۳ قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین مصوب ۱۳۷۳/۱۲/۲۸ مبنی بر هزینه اجرای آرا و تصمیمات مراجع غیردادگستری در دادگستری دانست،^{۶۹} که مطابق بند (ج) از بند یک بخشنامه شماره ۹۰۰۰/۲۷۸۹/۱۰۰ مورخ ۱۳۹۶/۰۱/۲۸ ریاست محترم قوه قضائیه: «هزینه اجرای آرا و تصمیمات مراجع غیردادگستری در دادگستری و هزینه اجرای سایر احکام مقرر در بند ۲۲ ماده ۳ قانون مذکور به شرح زیر است... هزینه اجرای تصمیمات و سایر آراء: ۱/۰۰۰/۰۰۰ ریال تا ۱/۸۰۰/۰۰۰ ریال» تعیین

۶۸. نظریه مشورتی شماره ۷/۲۸۵۶ مورخ ۱۳۹۷/۱۰/۱۶ اداره حقوقی قوه قضائیه: «با توجه به اینکه مقنن در ماده ۲۳ قانون اصلاح قانون صدور چک (اصلاحی ۱۳۹۷/۸/۱۳) تصریح نموده است که اجرائیه طبق قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب ۱۳۹۴/۳/۲۳ به وسیله اجرای احکام دادگستری به مورد اجرا گذاشته می‌شود و قانون اخیرالذکر از لواحق قانون اجرای احکام مدنی است و از جمله در ماده ۱ آن نیز به اقدام مطابق قانون اجرای احکام مدنی تصریح شده است و در تبصره ۱ ماده ۳ آن نیز به استیفای هزینه‌های اجرایی علاوه بر محکوم‌به تصریح شده است بنابراین، به نظر می‌رسد اجرای اجرائیه موضوع ماده ۲۳ قانون صدرالذکر، مستلزم پرداخت نیم عشر اجرایی برابر بند ۱ ماده ۱۵۸ قانون اجرای احکام مدنی است.»

۶۹. این ماده اعلام می‌دارد: «هزینه اجرای احکام تخلیه اعیان مستأجره سی درصد (۳۰٪) اجاره بهای یک ماهه و هزینه اجرای احکام دعاوی غیرمالی و احکامی که محکوم به آن تقویم نشده است و از ده هزار (۱۰۰۰۰) ریال تا پنجاه هزار (۵۰۰۰۰) ریال به تشخیص دادگاه می‌باشد. هزینه اجرای آرا و تصمیمات مراجع غیر دادگستری در دادگستری به مأخذ فوق محاسبه و وصول خواهد شد.» (روزنامه رسمی شماره ۱۴۵۹۷ مورخ ۱۳۷۴/۰۱/۲۹).

شده است.^{۷۰}

نظر دوم، عدم پرداخت هزینه است، چراکه لزوم هر دریافت یا پرداخت به دولت، مستلزم تصریح مقنن است و در مانحن فیه، هیچ تصریحی وجود ندارد. از همین رو، دریافت هزینه برای صدور اجرائیه، خلاف قانون است. ضمن اینکه چک برگشتی، تصمیم مراجع غیردادگستری تلقی نمی‌شود تا مشمول بخشنامه رئیس قوه قضائیه باشد.

غفلت قانونگذار در عدم تعیین هزینه صدور اجرائیه از طریق دادگاه، امتیازی برای دارنده سند محسوب می‌شود. برای مثال، به موجب ماده ۱۹۳ آیین‌نامه اجرای مفاد اسناد رسمی لازم‌الاجرا، در صورت انصراف دارنده از تعقیب عملیات اجرایی و مطالبه استرداد لاشه چک پس از ابلاغ اجرائیه، حق الاجرا از دارنده چک وصول خواهد شد. درحالی‌که انصراف از ادامه صدور اجرائیه از این طریق، فاقد هزینه همانند صدور اجرائیه ثبتی است.

۸- توقف عملیات اجرایی

توقف عملیات اجرایی، با دادخواست ذی‌نفع مطرح می‌شود. به موجب ماده ۲۴ قانون اجرای احکام مدنی: «دادورز (مأمور اجرا) بعد از شروع به اجرا نمی‌تواند اجرای حکم را تعطیل یا توقیف یا قطع نماید یا به تأخیر اندازد مگر به موجب قرار دادگاهی که دستور اجرای حکم را داده یا دادگاهی که صلاحیت صدور دستور تأخیر اجرای حکم را دارد یا با ابراز رسید محکوم‌له دایر به وصول محکوم‌به یا رضایت کتبی او در تعطیل یا توقیف یا قطع یا تأخیر اجرا.» به عبارت دیگر، با آغاز عملیات اجرایی، مأمور اجرا مکلف است اقدامات اجرایی را تا خاتمه ادامه دهد و نمی‌تواند آن را تعطیل، توقیف یا قطع نموده و یا به تأخیر اندازد، مگر در موارد استثنایی که قانون مشخص کرده است. در همین راستا ماده ۲۳ قانون اصلاحی چک سال ۹۷ مقرر کرده است، ادعا و حتی اقامه دعوی صادرکننده یا قائم مقام قانونی مبنی بر مشروط یا تضمینی بودن چک یا تحصیل از طریق کلاهبرداری یا خیانت در امانت یا دیگر جرایم در مراجع قضایی، مانع از جریان عملیات اجرایی نخواهد بود؛ اما در موارد استثنایی و نظر به تشخیص مرجع قضایی، ممکن است با اخذ تأمین یا بدون آن، قرار توقف عملیات اجرایی صادر شود.^{۷۱}

۷۰. روزنامه رسمی شماره ۲۱۰۰۳ مورخ ۱۳۹۶/۰۱/۳۱.

۷۱. اصولاً ادعا یا تقدیم دادخواست مبنی بر بطلان یا توقف عملیات اجرایی، موجبی برای توقف نیست مگر اینکه در این خصوص حکم یا دستور قضایی صادر شده باشد. همین وضعیت نیز در اجرای ثبت نیز جاری است. (رضا دریانی و مصطفی کربلانی آقازاده، «مرجع صالح و نحوه رسیدگی به شکایت از دستور اجرای اسناد لازم‌الاجرا و عملیات اجرایی ثبت»، مجله

مطابق با ماده ۲۳ اصلاحی طرح هر نوع دعوایی که اثبات آن، کاشف از عدم استحقاق ذی‌نفع اجرائیه، نسبت به وصول وجه چک یا بهره‌مندی از امتیاز مقرر در این ماده باشد، مانع جریان عملیات اجرایی نخواهد شد مگر در یکی از دو فرض: اول - مرجع قضایی ظنّ قوی پیدا کند، دوم - از اجرای سند مذکور ضرر جبران‌ناپذیر وارد شود.

در تبیین اولین فرض، سؤالی که مطرح است، مرجع قضایی به چه چیزی باید ظنّ قوی پیدا کند؟ به نظر می‌رسد منظور آن است که مرجع قضایی باید بر صحت ادعای مؤثر در ابطال اجرائیه صادره، واقف شود. مع‌ذلک، مشخص نیست مرجع قضایی بدون تشکیل جلسه دادرسی و استماع اظهارات طرفین چگونه می‌تواند به ظنّ قوی برسد. دومین فرض نیز مبهم است، چراکه ضرر جبران‌ناپذیر در هیچ کجای قانون تعریف نشده است و مصادیق آن می‌تواند تقریباً همه حالات محتمل در عملیات اجرایی را دربرگیرد.

در فروض فوق، دادگاه بعد از اخذ تأمین مناسب قرار توقف عملیات اجرایی صادر می‌کند. شایان ذکر است، برخی از این دعاوی به طور تمثیلی در این ماده نام برده شده است که عبارت‌اند از: دعاوی اثبات مشروط بودن یا بابت تضمین بودن چک، تحصیل چک از طریق کلاهبرداری یا خیانت در امانت یا دیگر جرایم که البته، مقنن در این زمینه، محدودیتی برای صادرکننده یا قائم‌مقام قانونی وی قائل نشده است و لذا هر ادعایی که مثبت عدم استحقاق ذی‌نفع اجرائیه نسبت به وصول وجه چک یا بهره‌مندی از امتیاز مقرر در این ماده باشد، از منظر قانون قابل پذیرش می‌باشد.

البته مقنن دو دسته ادعاها را بدون اخذ تأمین، موجب توقف عملیات اجرایی دانسته است. دسته اول ادعای مطروحه، مستند به سند رسمی باشد. دسته دوم، ادعای مفقود شدن چک است. به موجب فراز پایانی ماده ۲۳ قانون اصلاحی سال ۱۳۹۷، قانونگذار امتیاز ویژه‌ای برای ادعای مفقود شدن چک قائل شده است به این ترتیب که اگر صادرکننده یا قائم‌مقام قانونی وی مدعی مفقود شدن چک بوده و مرجع قضایی نیز دلایل ارائه شده را قابل قبول بداند، قرار توقف عملیات اجرایی بدون اخذ تأمین صادر می‌شود. توجه به این نکته حائز اهمیت است که صادرکننده، پیش از اینکه چک مفقود شده وی مورد سوءاستفاده واقع شود، به موجب ماده ۱۴ قانون صدور چک، این حق را داشته است تا با دستور عدم پرداخت به بانک، از وقوع هر نوع سوءاستفاده‌ای جلوگیری نماید. همچنین، به موجب بند (ج) ماده ۲۳ این قانون امکان درخواست صدور اجرائیه نسبت به گواهینامه عدم پرداختی که به دلیل دستور عدم

پرداخت طبق ماده ۱۴ قانون مذکور صادر شده باشد، وجود ندارد. لذا در چنین فرضی اساساً درخواست توقف عملیات اجرایی قابل تصور نمی‌باشد. از همین رو، به نظر می‌رسد، قانونگذار در وضع این مقرر به فرضی نظر داشته است که در آن، صادرکننده از اقدام وفق ماده ۱۴، بازمانده است و یابنده با سوءنیت چک مفقود شده، موفق به اخذ گواهی عدم پرداخت قابل اجرا وفق ماده ۲۳ اصلاحی گردیده و مطابق آن نیز اقدام نموده است؛ اما این اقدام قانونگذار در حمایت از صادرکننده‌ای که در انجام وظایف خود یعنی اقامه دعوی، سهل‌انگاری نموده است، توجیه قابل قبولی به نظر نمی‌رسد.

۹- هم‌زمانی صدور اجرائیه با سایر ضمانت‌های مقرر برای چک بلامحل

ضمانت‌های چک بلامحل متعدد است، اما می‌توان آنها را در دو دسته مستقیم و غیرمستقیم، قرار داد. ضمانت‌های غیرمستقیم؛ تنها عامل فشار بر صادرکننده جهت پرداخت وجه سند است که شامل صرف شکایت کیفری^{۷۲} و همچنین بخشی از ضمانت‌های بانکی است که در قالب محرومیت از تسهیلات بانکی اعمال می‌شود؛ اما موضوع ضمانت‌های مستقیم، درخواست وجه سند و خسارات قانونی است که از طریق اقامه دعوی حقوقی، صدور اجرائیه ثبتی، صدور اجرائیه از طریق دادگاه و همچنین توقیف معادل وجه چک در هر یک از حساب‌های صادرکننده تحت هر عنوان در کلیه بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری به عنوان یکی از اقسام ضمانت اجرای بانکی است.

اصولاً هم‌زمانی بهره‌مندی از دو ضمانت اجرا که موضوع آن دریافت وجه چک باشد، منطقی نیست، چراکه ممکن است منجر به صدور آرای یا اجرائیه‌های متعارض یا تکراری شود^{۷۳} و شاید به نوعی، عمل مجرمانه تلقی شود^{۷۴} و لذا امکان صدور اجرائیه از طریق دادگاه تنها با شکایت کیفری قابل جمع است. هرچند مقنن وفق بند ب ماده ۵ مکرر قانون اصلاحی چک سال ۹۷، امکان توقیف معادل وجه چک را به عنوان تکلیف بانک و مؤسسات مالی به صرف درخواست دارنده منوط نموده است و این

۷۲. به رغم وجود ضمانت‌های مختلف و افزایش آن در سال ۹۷، تنها سال ۹۸ شاهد کاهش صدور چک بلامحل هستیم ولی متأسفانه، حسب آمار اعلامی از سوی بانک مرکزی، سال ۹۹ آمار چک برگشتی هم از نظر تعداد و هم از نظر مبلغ، سیر صعودی به خود گرفته است. (زهرا خشنود و فرشته ملاکریمی، گزارش سیاستیک چالش‌های اجرایی قانون اصلاح صدور چک (تهران: پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی، ۱۳۹۹)، ۵.

۷۳. در دادنامه قطعی شماره ۱۵۳۴۰۱۵۳۴۰۲۲۲۵۰۹۹۷۰۹۱ مورخ ۱۳۹۱/۱۱/۲۳ شعبه ۲۵ دادگاه تجدیدنظر استان تهران، در تأیید نظر دادگاه بدوی، اعلام شده است، مطالبه وجه چک هم‌زمان از دو مرجع، فاقد وجهت قانونی است. (سامانه ملی آرای قضایی، تاریخ مراجعه ۱۴۰۰/۱۰/۲۸)

۷۴. در نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه شماره ۷/۱۰۲۷ مورخ ۱۳۸۱/۱۱/۲۷ این عمل کلاهبرداری تلقی شده است.

ضمانت اجرای بانکی، قابل جمع با صدور اجرائیه از طریق دادگاه یا سایر ضمانت‌اجراهای دیگر نیز می‌باشد، ولی منطقی‌اً در صورتی که وجه چک از طریق بانک یا مؤسسه مالی توقیف شود، موردی برای پیگیری از سایر شیوه‌ها باقی نخواهد ماند.^{۷۵}

بدیهی است، در صورت عدم امکان بهره‌مندی هم‌زمان از سایر ضمانت‌اجراهای اختصاص یافته به چک، امکان برخورداری از مزایای متعلقه آنها نیز موضوعاً منتفی است؛ بنابراین به هنگامی که دارنده، ترجیح می‌دهد طریق صدور اجرائیه از طریق دادگاه را برگزیند، برای مثال، دیگر نمی‌تواند هم‌زمان دعوی حقوقی را در دادگاه، اقامه و ضمن خطاب قرار دادن همه مسؤولان سند، قرار تأمین خواسته را نیز جز در موردی که پیش‌تر بیان شد، درخواست کند. ۷۶ باوجود این، صرف شکایت کیفری که ناظر به مجازات صادرکننده است، می‌تواند با هریک از ضمانت‌اجراهای مقرر از جمله صدور اجرائیه از طریق دادگاه جمع گردد.

نتیجه‌گیری

۱- اجرای چک از طریق دادگاه، علی‌رغم مزایای غیرقابل‌انکار آن، دارای خلأهای قانونی و ابهاماتی است که استفاده از این شیوه را با اشکالاتی مواجه می‌سازد. عدم تعیین دقیق مرجع صدور اجرائیه و مفهوم «دارنده»، عدم ذکر ضرورت گواهی مطابقت امضا توسط بانک، امکان جلب طرف اجرا بدون دادرسی ماهیتی، عدم امکان مطالبه خسارت تأخیر تأدیه حتی در صورت درج شرط شرعی در چک و مجمل‌گویی نظیر قید «کسری مبلغ چک»، از جمله نقاط ضعف این ضمانت‌اجرای جدید محسوب می‌گردد.

۲- نظر به اینکه امکان صدور اجرائیه از طریق دادگاه، به عنوان یک امتیاز منحصر به فرد برای دارنده چک، برخلاف اصول آیین دادرسی و اجرای احکام مدنی است و جز در موارد مصرحه، نباید قلمرو آن را گسترش داد و با توجه به استثنایی بودن قلمرو صلاحیت شورای حل اختلاف، هریک از دادگاه‌های محل صدور چک یا محل استقرار بانک محالاً علیه یا محل اقامت صادرکننده چک، تخیراً توسط دارنده چک تعیین و صلاحیت صدور اجرائیه را دارند.

۷۵. در نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه به شماره ۷/۱۰۶۹۹ مورخ ۱۳۸۱/۱۲/۶ آمده است، در صورت هم‌زمانی صدور اجرائیه ثبتی و اقامه دعوی حقوقی، دادگاه باید قرار عدم استماع دعوی صادر نماید.
۷۶. یکی از ابداعات مناسب اصلاحیه قانون صدور چک سال ۹۷، توقیف حساب صادرکننده در همان بانک صادرکننده و سایر بانک‌ها و مؤسسات مالی بدون دستور قضایی و طی تشریفات معمول در دعوی حقوقی است.

۳- ابلاغ اجرائیه در صدور اجرائیه از طریق دادگاه، به جهت فقدان پرونده اجرایی، باید به آخرین نشانی موجود در بانک که در گواهینامه عدم پرداخت درج و به عنوان اقامتگاه قانونی صادرکننده چک فرض می‌شود، انجام می‌شود.

۴- عدم تعیین هزینه صدور اجرائیه از طریق دادگاه، امتیاز دیگری است که با غفلت قانونگذار برای دارنده سند محسوب می‌شود که مآلاً بهره‌مندی یا انصراف از این شیوه، هزینه‌ای برای وی به همراه ندارد.

۵- منطقی‌تر هم‌زمانی بهره‌مندی از دو ضمانت اجرا که موضوع آن دریافت وجه چک باشد، مجاز نیست و لذا در صورتی که پیش‌تر دارنده چک، اقدام به طرح دعوی حقوقی یا صدور اجرائیه ثبتی نموده باشد، نباید به درخواست صدور اجرائیه از طریق دادگاه ترتیب اثر داد، اما صرف شکایت کیفری (بدون مطالبه خسارت ضرر و زیان ناشی از جرم)، مانعی برای استفاده از این شیوه نیست.

۶- بدیهی است در صورت به ثمر نشستن ضمانت اجرای بانکی و وصول وجه چک، تنها شیوه ممکن برای مطالبه خسارت تأخیر تأدیه برای دارنده چک در قالب طرح دعوی حقوقی است.

فهرست منابع

- ابهری، حمید. «ابلاغ الکترونیکی اوراق قضایی؛ مزایا و معایب»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی (۳)۴۸ (۱۳۹۷): ۴۰۱-۴۱۲.
- اسکینی، ربیعا. حقوق تجارت: (برات، سفته، قبض انبار، اسناد در وجه حامل و چک). تهران: سمت، ۱۳۹۸.
- اسکینی، ربیعا. حقوق تجارت تطبیقی، چک، سفته و برات در حقوق ایران، فرانسه و انگلیس. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۲.
- اسکینی، ربیعا. «نقش بانک‌ها در پیشگیری از صدور چک بلامحل» نامه مفید ۳۷(۱۳۸۲): ۱۷۹-۲۰۸.
- افتخار جهرمی، گودرز و مصطفی‌السان. آیین دادرسی مدنی، ج ۳، چاپ اول. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۸.
- اماموردی، محمدحسن. «ماهیت‌شناسی مدنی صدور چک عادی در حقوق ایران». آموزه‌های فقه مدنی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی ۱۲(۱۳۹۲): ۹۷-۱۲۵.
- پوراستاد، مجید. «اصل حاکمیت دعوی اصحاب مدنی»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی (حقوق سابق)، دانشگاه تهران ۳۸(۳)(۱۳۸۷): ۱۷۳-۱۹۶.
- جلالی، سیدحمیدرضا. «تحوّلات ضمانت اجراهای پیش‌بینی شده در قانون اصلاحی صدور چک (۱۳۹۷)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۸.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. ترمینولوژی حقوق، چاپ بیست و دوم. تهران: گنج دانش، ۱۳۸۸.
- خشنود، زهرا و فرشته ملاکریمی. گزارش سیاستیک چالش‌های اجرایی قانون اصلاح صدور چک. تهران: پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی، ۱۳۹۹.
- ستوده تهرانی، حسن. حقوق تجارت، جلد سوم. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۸۸.
- سکوتی نسیمی، رضا. مباحثی تحلیلی از حقوق اسناد تجاری. تهران: انتشارات مجد، چاپ دوم، ۱۳۹۵.
- شمس، عبدالله. اجرای احکام مدنی: (قواعد عمومی)، ج ۱. تهران: انتشارات دراک، ۱۳۹۸.
- شمس، عبدالله. آیین دادرسی مدنی: (دوره پیشرفته)، جلد‌های ۱ و ۳. تهران: انتشارات دراک، ۱۳۸۹.
- صدرزاده افشار، سیدمحسن. آیین دادرسی مدنی، سه جلدی. تهران: انتشارات ماجد، چاپ دوم، ۱۳۷۳.
- دادنامه قطعی شماره ۱۵۳۴۰۲۲۲۵۰۹۱۰۹۹۷ مورخ ۱۳۹۱/۱۱/۲۳ شعبه ۲۵ دادگاه تجدیدنظر استان تهران، سامانه ملی آرای قضایی، پژوهشگاه قوه قضائیه.
- دریانی، رضا و مصطفی کر بلائی آقازاده. «مرجع صالح و نحوه رسیدگی به شکایت از دستور اجرای اسناد لازم الاجرا و عملیات اجرایی ثبت» مجله حقوقی دادگستری ۸۴(۱۰۹)(۱۳۹۹): ۱۰۱-۱۲۳.
- درویشی هویدا، یوسف. حقوق اسناد تجاری (برات، سفته و چک). تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱.
- روزنامه رسمی شماره ۲۰۶۵۲ مورخ ۱۳۹۸/۱۱/۰۷
- روزنامه رسمی شماره ۱۶۴۲۶ مورخ ۱۳۸۰/۵/۲
- روزنامه رسمی شماره ۲۱۰۰۳ مورخ ۱۳۹۶/۰۱/۳۱
- روزنامه رسمی شماره ۱۴۵۹۷ مورخ ۱۳۷۴/۰۱/۲۹
- روزنامه رسمی شماره ۱۳۳۳۱ مورخ ۱۳۶۹/۰۹/۱۵
- روزنامه رسمی شماره ۱۷۴۰۶ مورخ ۱۳۸۳/۰۹/۰۷
- روزنامه رسمی شماره ۱۷۸۷۵ مورخ ۱۳۸۵/۰۴/۲۰
- کاتوزیان، ناصر. اعتبار امر قضاوت شده در دعوی مدنی. چاپ نهم، ویرایش سوم. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۲.
- عبدی پور فرد، ابراهیم. حقوق تجارت، جلد سوم، اسناد تجاری (با اصلاحات و اضافات). تهران: انتشارات مجد، چاپ چهارم، ۱۳۹۷.

- کاویانی، کوروش. حقوق اسناد تجارتي. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۸.
- کریمی، عباس. آیین دادرسی مدنی. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۹.
- فخاری، امیرحسین. حقوق تجارت، ضامن در چک، اندیشه های حقوقی ۳. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۷۷.
- فهیمی، عزیزالله و محمدرضا زند وکیلی. «بررسی مصادیق تعارض اصل و ظاهر». مجله دادگستری ۷۵(۷۳) (۱۳۹۰): ۸۳-۱۱۱.
- محسنی، حسن. «جایگاه شورای حل اختلاف و طرق فوق العاده شکایت از آرای آن». مجله حقوقی دادگستری ۹۲(۱۳۹۴): ۱۴۵-۱۶۷.
- متین دفتري، احمد. آیین دادرسی مدنی و بازرگانی. جلد اول. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۷۸.
- نامه شماره: ۹۷/۱۰۲/۷۲۰۱ مورخ ۱۳۹۷/۰۷/۱۴ قائم مقام دبیر شورای نگهبان (<http://old.shora.gc.ir>)
- نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه شماره ۷/۲۶۲۹ مورخ ۱۳۹۷/۱۰/۱۱ (<https://edarehoquqy.eadl.ir>)
- نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه به شماره ۷/۱۰۶۹۹ مورخ ۱۳۸۱/۱۲/۰۶ (<https://edarehoquqy.eadl.ir>)
- نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه شماره ۷/۱۰۲۷ مورخ ۱۳۸۱/۱۱/۲۷ (<https://edarehoquqy.eadl.ir>)
- نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه شمار ۷/۲۸۵۶ مورخ ۱۳۹۷/۱۰/۱۶ (<https://edarehoquqy.eadl.ir>)
- نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه شماره ۷/۲۸۵۴ مورخ ۱۳۹۷/۱۰/۱۶ (<https://edarehoquqy.eadl.ir>)
- نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه شماره ۷/۲۸۵۵ مورخ ۱۳۹۷/۱۰/۱۶ (<https://edarehoquqy.eadl.ir>)
- نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه شماره ۷/۳۳۷۰ مورخ ۱۳۸۰/۰۴/۱۸ (<https://edarehoquqy.eadl.ir>)
- نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه شماره ۷/۹۷/۲۸۵۸ مورخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۱ (<https://edarehoquqy.eadl.ir>)
- نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه شماره ۲۶۳۳/۹۷/۷ مورخ ۱۳۹۷/۱۱/۱۰ (<https://edarehoquqy.eadl.ir>)